

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra společenských věd

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Andrea Pučálková

Vzestup a pád první Československé republiky,
dopad společensko-politických změn na životní osudy
významných československých představitelů umělecké
scény.

Olomouc 2012

vedoucí práce: Mgr. Gabriela Medved'ová

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem použila jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

podpis

Děkuji Mgr. Gabriele Medved'ové, vedoucí mé diplomové práce, za cenné podněty a rady, které mi poskytovala při zpracovávání diplomové práce. Také děkuji za její ochotu a vstřícný přístup.

Obsah

1 VYMEZENÍ POJMŮ.....	1
2 BUDOVÁNÍ ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU, JEHO VZESTUP I PÁD	3
2.1 CESTA KE VZNIKU NOVÉHO STÁTU	3
2.2 VZNIK ČESKOSLOVENSKA – KLÍČOVÝ ROK 1918, ZAHRANIČNÍ ODBOJ	
A NÁRODNOSTNÍ PROBLÉMY	4
2.2.1 Rok 1918 – poslední rok války a činnost Národního výboru	5
2.2.2 Osud Československa organizovaný ze zahraničí	6
2.2.3 28. říjen 1918 a s ním spojené vyhlášení samostatnosti Československa	
.....	7
2.2.4 Německá odezva, situace na Slovensku	9
2.3 KLÍČOVÉ POVÁLEČNÉ KONFERENCE: VE VERSAILLES V PAŘÍŽI, V JANOVĚ	
A LOCARNU	10
2.4 ÚSTAVA Z ROKU 1920, POLITICKÁ MOC A ZÁKLADNÍ PRINCIPY POLITICKÉHO	
SYSTÉMU	12
2.4.1 Ústava z roku 1920	12
2.4.2 Politická moc ve státě	14
2.5 VEŘEJNÁ SPRÁVA, SPRÁVNÍ REFORMY	14
2.5.1 Správní reforma 1920	14
2.5.2 Správní reforma 1927	15
2.6 HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNÍ POMĚRY PO 1. SVĚTOVÉ VÁLCE	
V ČESKOSLOVENSKU	16
2.7 VELKÁ HOSPODÁŘSKO-POLITICKÁ KRIZE V ČESKOSLOVENSKU	17
2.7.1 Politické důsledky hospodářské krize	18
2.8 STOUPAJÍCÍ TLAK NĚMECKA: ZÁPAS O PŘEŽITÍ ČESKOSLOVENSKÉHO STÁTU	20
2.8.1 Krize demokracie – agresivita Německa stoupá	20
2.8.2 Mezinárodní jednání o osudu Československa	22
2.9 CESTA OD MNICHOVSKÉ KONFERENCE, PŘES DRUHOU REPUBLIKU, AŽ	
K PROTEKTORÁTU.....	23
3 HISTORICKÝ VÝZNAM PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY A JEJÍ	
NEDOSTATKY.....	26

3.1 IDEA DEMOKRACIE.....	26
3.2 PROČ „TO“ NEVYŠLO?.....	26
3.3 VÝZNAM PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY	27
4 OSOBNOSTI UMĚLECKÉ SCÉNY, LIDÉ VÝJIMEČNÍ I OBYČEJNÍ.....	29
4.1 Na bitevním poli 1. světové války	29
4.1.1 Českoslovenští legionáři i nuceně nasazení umělci na válečné fronty	30
4.1.2 Manifest českých spisovatelů.....	31
4.2 Idea komunismu a proletariátu v umění, aneb hnací síla umělců po 1. světové válce	32
4.2.1 Komunistická strana Československa	32
4.2.2 Bolševizace komunistické strany	34
4.2.3 Manifest sedmi	34
4.2.4 Komunismus v umění – umělecké skupiny doby	35
4.2.5 Významní komunisticky smýšlející umělci	36
4.3 Demokratický proud.....	45
4.4 Život lidí v koncentračním táboře s hvězdou i bez ní	47
4.5 Proti proudu, aneb vždy si stojíme za svým!.....	51
4.6 Kolaboranti? Či oběti křivých nařčení?.....	54
ZÁVĚR	58
LITERATURA.....	61
PRAMENY	65
SEZNAM PŘÍLOH.....	65

Úvod

Předkládaná práce se snaží prohloubit fakta o politických, hospodářských a kulturních událostech, které byly nastíněny již v mé bakalářské práci *Odraz politiky na kulturní život v období první Československé republiky*, obhájené v roce 2010. Tyto události práce sleduje během vzniku a působení první Československé republiky, včetně období jejího pádu. Zabývá se také sociální a hospodářskou situací, organizací veřejné správy a politickou mocí ve státě, opírající se o Ústavu z roku 1920. V práci jsou též zmíněny klíčové události, dále je nastíněna atmosféra doby, hovoří se v ní také o významných osobnostech tohoto důležitého období českých dějin. Hlavním tématem práce je však politická situace Československa v letech 1918–1938, která nečekanými zvraty ovlivnila životní osudy mnohých významných kulturních osobností dané doby.

Cílem předkládané diplomové práce je na základě využití mé bakalářské práce prohloubit povědomí o již rozpracované politické situaci první Československé republiky a její vliv na kulturní dění. Dále se práce snaží vyzdvihnout nejvýznamnější umělce doby, kategorizovat je do určitých skupin, a to především podle politického přesvědčení, původu či podle jiného společného charakteristického znaku. Na konkrétních uměleckých dílech, příkladech, či příbězích pak poukazuje na skutečnosti a události, které provázely životy těchto lidí, čímž přibližuje život člověka v této nelehké době.

Práce je rozdělena celkem na tři části. První část pojednává především o vzniku samostatné první Československé republiky, včetně cesty k jejímu vzniku, přebírání moci ve státě i samotnému vyhlášení republiky. Dále hovoří o národnostním nesouladu, organizaci veřejné správy, průběhu velké hospodářské krize a tlaku extrémistických stran, které se nakonec staly státu osudným.

Druhá část pojednává o nedostacích první republiky a ideje demokracie z pohledu dneška, dále pak o historickém odkazu a významu první Československé republiky.

Třetí část se zabývá konkrétními osobnostmi umělecké scény Československa (především literatury, divadla a kina), jejichž život byl výrazně ovlivněn společensko-politickými událostmi a zvraty ve státě.

Výběr uvedených osobností umělecké scény, jejichž život byl poznamenán společensko-politickou situací v našich zemích, byl proveden po pečlivém studiu jejich životopisů z dostupné literatury a zdrojů. Po vlastním důkladném uvážení byly vybrány právě ty osobnosti, u kterých dostupná literatura a zdroje uvádí výrazný vliv společensko-politického dění na jejich životní osud, který většina z nich zrcadlí právě ve svých dílech jako obraz svého nitra.

Díky studiu různých pramenů literatury, od uměleckých děl, historických publikací, přes životopisná díla, až po tehdejší zákony a časopisy se mi naskytly rozdílné úhly pohledu na tuto problematiku. Tato skutečnost mi přinesla možnost hlubšího porozumění řadě souvislostí v relativně nedávné historii našich zemí první poloviny 20. století a možnosti pochopení souvislostí s dnešní dobou.

V novodobých publikacích z 21. století, zabývající se historií českých zemí, jako například *Čeští demokraté* (Kosatík, 2010), *Dějiny první republiky* (Olivová, 2000), *Malé dějiny Československé (1867–1939)* (Kárník, 2008), je patrná systematičnost, přehlednost a objektivnost. Autoři si zachovávají odstup a nadhled nad daným tématem. To stejné platí pro soudobé publikace zabývající se organizací veřejné správy a politického systému, jako například *Politický systém České republiky* (Cabada, Vodička, 2003) či *Praktikum z dějin organizace veřejné správy 1918–1938* (Schelle, 2007).

Životopisná díla, jako například *Hugo Haas – Život je pes* (Matějková, 2010), *Oldřich Nový* (Tunys, 2011), *Martin Frič, muž, který rozdával smích* (Fiala, 2008), *Útěky/ Lída Baarová* (Škvorecký, 2009) a další, byly většinou postupně sepsány buď ze samotného vyprávění umělce či jeho blízkých, tudíž poskytují čtenáři autentické vzpomínky na tehdejší dobu a život daného umělce.

Se zdroji vydanými za období první Československé republiky, jako například časopis *Přítomnost* (Peroutka, z let 1936 a 1937) a *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918* (Masaryk, 1928), je třeba pracovat odlišně. I přesto, že informace z těchto zdrojů jsou autentické a nepokrytě odrážejí autorovy myšlenky, je třeba při hodnocení relevantnosti tohoto zdroje brát v úvahu

subjektivnost a často i zaujatost autora, danou přímo působícím vlivem událostí doby.

1 Vymezení pojmů

Demokracie

Podle Václavíka (2011) je demokracie forma státu nebo vlády, kde zdrojem moci je lid. Jedná se o systém institucí dělby a delegace moci, a zároveň o princip rovnoprávného uplatňování vůle. Z hlediska přímosti podílu na moci hovoříme o tzv. přímé demokracii, kde lid vykonává státní moc přímo vyjádřením své vůle (např. v referendu) a o tzv. zastupitelské demokracii, kdy lid vykonává státní moc prostřednictvím jím zvolených zástupců (např. poslanců).

Komunismus

Václavík (2011, s. 265) uvádí, že komunismus je *„názor, ideologie nebo přesvědčení o historické nadřazenosti zespolečenštěného vlastnictví a rovnostářského rozdělování a jeho totalitní prosazování.“*

Definice pojmu komunismus podle Klimeše (1986, s. 359) je následující: *„beztrždní společenské zřízení s jednotným všelidovým vlastnictvím výrobních prostředků a úplnou společenskou rovností všech členů společnosti...a kde se uskuteční veliká zásada: Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb.“*

Kultura

Václavík (2011, s. 285) definoval pojem kultura jako *„Souhrn hmotných a duchovních hodnot vytvořených lidstvem.“* Velký sociologický slovník (1996) však pojem více rozvádí. Uvádí, že kultura pochází z latinského slova colo = obdělávat (pěstovat), dříve spojované s obděláváním zemědělské půdy. Pojem kultura je nyní jedna z centrálních kategorií společenských věd, ve svém nejširším pojetí vyjadřuje specificky lidský způsob organizace, realizace a rozvoje činností. M. Tullius Cicero nazval filosofii „kulturou ducha“, čímž položil základy pojetí kultury jako charakteristiky lidské vzdělanosti.

Politika

Adamová a Křížkovský (2000, s. 5) uvádí, že: „*politika je vše, co se týká veřejného života, co souvisí se soužitím lidí ve společnosti a co má význam pro další existenci jednotlivců i celého společenství. Politický charakter mají ty instituce, které jsou zaměřeny na vytváření a udržování společenského řádu a pořádku. Politický prostor je ten, v jehož rámci tyto vztahy, procesy a instituce působí.*“ Dále autoři tamtéž uvádí, že v sobě „politika“ též zahrnuje „*dohodnuté úsilí o dosažení takových výsledků, které jsou skupině prospěšné, a zaměřuje pozornost na cíle, jež lze uskutečnit jedině dohodnutou kolektivní činností. Politika je nemyslitelná bez autority a v praxi je neoddělitelná od moci, umožňující vnutit dosažené rozhodnutí odporujícím členům. Politika předpokládá, že rozhodnutí považuje daná skupina za závazná.*“

Politický systém

Politický systém se skládá z množství subsystémů, které mají relativně trvalé místo ve vazbách systémového celku a podílejí se na plnění jeho společenské role. Nejvýznamnějšími subsystémy politického subsystému jsou zejména stát, politické strany, občanské iniciativy a společenské organizace. (Adamová, Křížkovský, 2000).

Umění

Podle *Ottova slovníku naučného* (s. 170) je umění „*úmyslné tvoření nebo konání, jehož výsledek nad jiné výtvořiny a výkony vyniká jistou hodnotou již při pouhém nazírání a vnímání, tj. hodnotou estetickou*“. V širším pojetí znamená pojem umění součást lidské kultury, dovednost, které je třeba se naučit a neovládá ji každý. Od renesance se nejčastěji užívá v užším smyslu „krásných umění“, kde se klade důraz na tvořivost, originalitu a individualitu umělce.

Umění v tomto smyslu tedy můžeme rozdělit na umění výtvarná, vytvářející trvalý vizuální dojem (například malířství, sochařství, architektura, literatura), a umění múzická, kde umělec sám vystupuje před publikem (například tanec, zpěv, hudba, divadlo).

2 Budování Československého státu, jeho vzestup i pád

I přesto, že se tato práce zaměřuje hlavně na období první Československé republiky, není z historických důvodů možné začít až událostmi 28. října 1918, tedy oficiálním datem vzniku Československého státu. Jakmile se totiž tímto dnem začneme zabývat, zjistíme, že jsme vzhledem ke všem předchozím událostem připoutání k daleko rozsáhlejší periodě. Každá z charakteristických příhod onoho dne totiž sahá svými kořeny hluboko do doby dřívější. Změny a nečekané zvraty probíhaly po etapách, a 28. říjen 1918 vlastně byl jen jednou etapou mezi mnoha ostatními.

2.1 Cesta ke vzniku nového státu

Při bádání v historii českého národa je těžké určit přesný rok počátku formování Československa, ale jak zmiňuje Rychlík (in První, 1995), jako klíčový by se dal považovat již rok 1867, kdy se v Evropě začaly konstituovat moderní národy. Docházelo ke sjednocování malých států na národnostním základě (Německo, Itálie), ale i k secesím území a vzniku nových států, z nichž se, stejně jako budoucí Československo, většina sama později začala potýkat s národnostními problémy. Jednalo se např. o Řecko (konflikt s tureckou a bulharskou menšinou), Belgie (konflikt Valonů a Vlámů) a o Bulharsko (problém s albánskou menšinou).

Okolní vlivy prostupující celou Evropou daly zelenou i vzniku Československa, pro které však bylo jeho formování a vznik velice komplikovaným a dlouhým procesem, které stálo mnoho úsilí a především politických a diplomatických úspěchů našich představitelů.

Jak výstižně uvádí Havelka (1995, s. 7): „*Těžko bychom hledali v Evropě jiný národ, který by věnoval tolik intelektuálního úsilí filosoficko-historickým úvahám o sobě samém, který by se po tak dlouhou dobu, vlastně už déle než sto padesát let, pokoušel o formulování nadnárodních a mimonárodních základů své národní existence a hledal hlubší odůvodnění svého bytí tak, jako Češi.*“ Postupně docházelo k nezadržitelnému vzestupu českých zemí. Liberální a národní myšlenky byly přijaty s nadšením a respektem. To hrálo významnou roli, protože

Češi byli soběstační a nezávislí na okolních státech, tudíž se mohlo formovat jakési sebevědomí národa.

Podle Urbana (1982), byli Češi koncem 19. století již moderním evropským národem s vyspělou politikou, kulturou a ekonomikou. Gramotnost českých obyvatel byla 93,7 %, na území fungovalo několik tisíc národních škol, přes sto středních škol, univerzita i akademie věd. Byla vybudována vlivná politická reprezentace a bohaté podnikatelské vrstvy. A jak zmiňuje Janák (1989), došlo také k proplétání ideologie českého státního práva s nově pojímanou ideou národního a státního osamostatnění, dobově halenou do termínu státně-národní svéprávnosti a svébytnosti.

Podle Cabady a Vodičky (2003) tento vzestup ovšem neplatil univerzálně ani pro celou střední Evropu. Nám jazykově i národnostně nejbližší sousední stát Slovensko zaznamenal naopak úpadek. Byl konfrontován s národní maďarskou revolucí, která pro něj znamenala spíše ohrožení než naději. Na Slovensku docházelo k maďarizaci, což mělo za následek, že slovenská inteligence v podstatě vymizela. I slovenská národní politika se začala formovat se značným zpožděním několika desetiletí. O podobném opoždění na Slovensku můžeme hovořit také v oblasti kulturní a sociální. Tyto rozdíly pak měly velký dopad na vývoj také v pozdějších letech.

2.2 Vznik Československa – klíčový rok 1918, zahraniční odboj a národnostní problémy

Jak uvádí Olivová (2000) Československo vzniklo z války a revoluce a jeho existence byla poznamenána všeobecnou labilitou meziválečné Evropy. Toto období je dodnes považováno za jednu z neúspěšnějších ér rozvoje českých zemí. Bylo to až dosud nejdelší období trvání samostatného státu, který se na dvacet let vymkl z područí nadvlády velmocí. V roce 1918 setřásl nadvládu Rakouska-Uherska, ale již roku 1938 Mnichovská dohoda otevřela cestu k nadvládě nacistického Německa, čímž období samostatnosti a demokracie a našeho státu skončilo. Po krátkém poválečném období let 1945–1948 se Československo opět muselo potýkat s diktaturou, a to plných čtyřicet let díky politice Sovětského svazu.

2.2.1 Rok 1918 – poslední rok války a činnost Národního výboru

Podle Svitákové (2010) rok 1918 nebyl významný jen jako poslední rok první světové války, ale byl důležitý především pro dokončení snah o celkovou reorganizaci států Evropy. Již 6. ledna 1918 byla na shromáždění českých říšských a zemských poslanců v Praze přijata tzv. Tříkrálová deklarace, která formulovala program domácích českých politických stran. Hlavním bodem deklarace bylo vytvořit samostatný Český stát v historických hranicích společně se Slovenskem při respektování práv národnostních menšin. Dva dny poté, tedy 8. ledna 1918 prezident USA Wilson vyhlásil čtrnáctibodový program USA na ukončení 2. světové války. V březnu téhož roku byla Tomášem Garrigueem Masarykem v USA založena tzv. Národní rada československá. Masaryk po jednání s americkými Čechy a Slováky sepsal tzv. Pittsburskou dohodu, která schvalovala spojení Čechů a Slováků v jednom demokratickém státě s republikánskou vládní formou a ústavou.

Jak uvádí Peroutka (1991) teprve od poloviny roku 1917, kdy si válkou vyčerpané Rakousko-Uhersko přálo mír, byla úředně povolena větší svoboda projevu a čeští poslanci mohli ve Vídni pronést, že český národ chce svobodu a s pouhými ústupky monarchie se nespokojí. Prvek radikalismu se do české politiky dostal až tehdy, když bylo zřejmé, že Rakousko-Uhersko ve válce nezvítězí a nebude se tak moci pomstít odbojnému českému národu. V červenci 1918 vzniká v českých zemích Národní výbor, jakožto jediný zastupitel českého národa slučující všechny české politické strany a rozhodující o národních požadavcích. Vznikl jako projev vůle a odhodlanosti a jeho utvoření bylo netajenými přípravami pro převrat, díky kterému by se české země vymanily z nadvlády Rakouska-Uherska. Nemělo se však jednat o převrat násilný. Národní výbor pozoroval vojenský i politický vývoj v Evropě, z čehož získal přesvědčení, že rozklad monarchie se neúprosně blíží a Rakousko-Uhersko kapituluje. Nechtěl vyjednávat pouze o reformě nebo reorganizaci v rámci monarchie, ale chtěl samostatný demokratický československý stát s vlastní správou a pod vlastní svrchovaností. Předsedou Národního výboru byl zvolen Karel Kramář, místopředsedou Antonín Švehla a Václav Klofáč, jednatelem František Soukup.

Jasně stanovisko k této problematice vyjádřili i významní spisovatelé doby v tzv. Manifestu českých spisovatelů (viz str. 31)

Rakousko-Uhersko, ve snaze udržet si nadvládu nad národy monarchie, nabízí čím dál tím větší ústupky – představitelé monarchie dovolují pronášet řeči, za které se dříve trestalo, povolují rozsáhlé amnestie (z vězení propouští např. již zmíněného Kramáře a Rašína, dříve odsouzené k smrti), dokonce nabízí federaci, kterou však Češi i ostatní národy v září 1918 odmítli. Těchto ústupků využívali čeští poslanci k jedinému: k radikalismu. Podle Peroutky (1991, s. 40) vyjádření Národního výboru mluvilo za vše: *„Národní výbor s největší rozhodností protestuje proti nejnovějšímu pokusu roztrhnouti jednotu národa československého a ohroziti jednotu a nedílnost zemí českých.“*

2.2.2 Osud Československa organizovaný ze zahraničí

Jak dále zmiňuje Peroutka (1991), od roku 1918 česká domácí politika zanechala aktivismu v říši a svědomitě poslouchala pokynů ze zahraničí. Dr. Edvard Beneš posílal informace z Paříže (centra zahraničního odboje) o tom, že Dohoda je rozhodnuta válčit až do úplného vítězství.

Dne 14. října 1918 oznamuje Edvard Beneš Spojencům, že se v Paříži ustavila Prozatímní československá vláda, jejímž předsedou a ministrem financí je Tomáš Garrigue Masaryk, ministrem zahraničí a vnitra Edvard Beneš a ministrem války Milan Rastislav Štefánik. Beneš také konstatuje, že toto rozhodnutí se stalo v porozumění s politickými vůdci doma a že tato zahraniční vláda byla uznána za orgán, jež má právo zastupovat československý národ před Spojenci a na mírové konferenci. Tento důležitý orgán pro formování budoucího Československa působící v zahraničí byl nakonec uznán všemi spojeneckými vládami a teoretický boj o ideu československého státu byl tak dokončen. Teď už jen zbývalo tuto ideu realizovat prakticky.

Dále Peroutka (1991, s. 45) uvádí, že za další důležitý krok pro budoucí stát by se dalo považovat Masarykovo Prohlášení o nezávislosti, známé jako Washingtonská deklarace. Píše, že *„Federalizace a tím více autonomie neznamenaají nic pod habsburskou dynastií...Náš národ nemůže se volně vyvíjeti*

v habsburské lži-federaci, která není než novou formou odnárodnujícího útisku, pod níž jsme trpěli minulá tři století.“

Deklarace, jak dále autor zmiňuje, načrtává hlavní zásady ústavy budoucího státu. Hovoří se zde například o tom, že Československý stát bude republikou s demokratickým zřízením, spočívajícím na všeobecném hlasovacím právu. Stát zaručí úplnou svobodu náboženství, vědy, umění, tisku, práva shromažďovacího a petičního a také bude chránit práva menšin. Provede nutné sociální a hospodářské reformy, zruší šlechtické výsady a odloučí církve od státu.

Poté nastal čas na sjednání harmonie mezi domácí a zahraniční politikou. Čeští zástupci Národního výboru (předseda Kramář a místopředseda Klobučák) tedy 25. října 1918 odjeli do Ženevy. Odjezd delegace do Švýcarska způsobil, že Národní výbor jednal ve známé sestavě: Švehla, Rašín, Stříbrný a Soukup. Jednání se uskutečnila 28. října téhož roku na domácí půdě. Cesty do Švýcarska však nebylo tolik zapotřebí, jak se původně myslelo. Za tři dny poté měl totiž český národ významnější příležitost ukázat, jak se ztotožňuje s tendencemi zahraniční revoluce. V době jednání delegátů v Ženevě o zřízení nového státu již tento stát vznikal v pražských ulicích.

2.2.3 28. říjen 1918 a s ním spojené vyhlášení samostatnosti Československa

Když vzešlo ráno 28. října roku 1918, nikdo si nedokázal představit, co vše se tento den stane. Jak uvádí Peroutka (1991), ani samotní takzvaní „muži 28. října“ Švehla, Rašín, Soukup a Stříbrný nevěděli, jaké důležité kroky pro Československo dokáží vykonat. Když se ráno v novinách objevila Andrásyho nóta¹, dala svým způsobem popud k převzetí moci Národním výborem na území. Národní výbor tedy začal jednat. Jeho představitelé začali postupně, odvolávající se na Andrásyho nótu, pokojně přebírat moc. Lidé však považovali Andrásyho nótu za samotné vyhlášení samostatnosti. Zaplnili ulice a začali oslavovat, i když

---

¹ Andrásyho nóta je odpověď rakouského ministra zahraničí G. Andrásyho na 14 bodů prezidenta USA W. Wilsona. Rakousko-Uhersko v ní přijímá podmínky nutné k uzavření příměří, což neznamenovalo nic jiného než kapitulaci Rakousko-Uherské monarchie. (Peroutka, 1991)

vlastně ještě nebyl důvod. Byli proto povoláni vojáci, jakožto prostředek pro zachování pořádku. Vlny emocí a davové šílenství totiž mohly způsobit narušení pokojného přebírání moci. Oslavování se mohlo strhnout v rozsáhlé pouliční bouře, jež mohly vést ke zbytečnému konfliktu a následnému krveprolití. A právě tomu chtěl Národní výbor za každých okolností zabránit. Vojsko však nakonec bylo, na apel jednatele Národního výboru dr. Soukupa, odvoláno.

Poté představitelé Národního výboru navštívili vojenské velitelství, kde byla sjednána společná součinnost. To znamenalo, že generálové uznali oprávnění Národního výboru přebírat státní moc a nemísili se do jeho politických akcí. I proto, den poté Národní výbor převzal, a to bez odporu, policejní ředitelství, vrchní zemský soud a státní zastupitelství.

Jak píše Kadlecová a kol. (1984, s. 131), Národnímu výboru se do šesté hodiny večerní dne 28. října 1918 podařilo získat uznání rakouské vlády a vydat své první veřejné prohlášení: „*Lide československý! Tvůj odvěký sen se stal skutkem. Stát československý vstoupil dnešního dne v řadu samostatných kulturních států světa.*“

Dále Peroutka uvádí (1991), ve večerních hodinách 28. října 1918 byl vydán první zákon: „zákon ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého“, který byl uveřejněn v novinách. Tento zákon se snažil zejména zaručit plynulost a souvislost přechodu od zákonů monarchie k novému státnímu životu. Prohlašuje, že dosavadní zemské a říšské zákony zůstávají prozatím v platnosti, stejně tak, jako činnost jednotlivých úřadů. Vše však mělo být podřízeno Národnímu výboru, jakožto výkonnému státnímu svrchovanému orgánu. Tento akt znamenal naprosté prohlášení samostatnosti, i když ne vše, co bylo v zákoně napsáno, byla pravda. Většina země totiž ještě formálně podléhala rakouské moci, případně šlo o spoluřízení. Zákon tedy značně předbíhal skutečností, o čemž hovoří i fakt, že proklamoval stát československý, i když v té chvíli neměli Češi ani Slováci na Slovensku minimum moci.

Události 28. října však zdaleka neznamenal konec vyjednávání a přebírání moci ve státě. Národní výbor si dával záležet na opatrném a rozvážném přebírání moci, aby proti sobě nepopudil hroutící se Rakouskou monarchii, která stále počítala s neodloučením českých zemí od Rakouska.

Vídeňská vláda stále věřila, že se Národní výbor nepokusí o takové kroky, které by směřovaly k úplnému odloučení českých zemí od Rakouska. Že tato víra nebyla správná, odhalilo ministerstvo války a jemu podřízené pražské velitelství, které si k nelibosti Čechů, stále ještě udržovalo svoji moc. Tím tak znepříjemňovalo průběh přebírání moci a navíc se rozhodlo vojensky bránit. Hrozilo také stanné právo, které by nepochybně znamenalo mj. popravy odpůrců monarchie, přičemž „muži 28. října“ by byli zcela jistě první na seznamu.

Tento fakt, který by zcela jistě ohrozil vznik samostatného Československého státu, nebyl naštěstí realizován. Vojenské velitelství se po krátké době vzdalo a svolilo vzdát se veškeré moci. Důvodem byla zrada vlastního vojska ze strany rumunských a maďarských vojáků, kteří odmítli bojovat. Tím byla Rakousku zasazena poslední rána. A tak až 30. říjen uskutečnil to, co 28. říjen sliboval. Císař kapituloval a poslední říjnový den roku 1918 je monarchie zcela bez moci.

Do Národního výboru – k „mužům 28. října“ byl přibrán Slovák Vavro Šrobár, jako zástupce za Slovensko. I přesto, že úkoly Národního výboru byly spíše administrativního rázu, jeho představitelé se starali o pořádek, přejímání úřadů, o zásobování a také vydávání zákonů. Ty se týkaly například vyšších správních úřadů, organizace justice, zrušení císařských zařízení nebo imunity členů Národního shromáždění, které se mělo brzy sejít.

Tím Národní výbor splnil svoji funkci a s mnoha díky a úctou byl ke konci roku 1918 rozpuštěn. Zodpovědnost za veškerou správu přebrala vláda a Národní shromáždění.

2.2.4 Německá odezva, situace na Slovensku

Podle Klimka (2003) vyhlášení Československa a jeho obnovení v původních hranicích nenechalo klidné Němce. Aniž by respektovali svoji pozici poražených ve válce, požadovali odtržení německých krajů v sudetských zemích od Československa. Hlásali právo na sebeurčení Němců, ale jednání jejich představitelů R. Longmana a J. Selingera s představiteli českých Němců bylo pro Němce neúspěšné. Německé provincie však byly, a to se souhlasem vítězné

Anglie a Francie, koncem roku 1918 násilně obsazeny československou armádou a byla v nich zavedena československá správa.

Jak píše Peroutka (1991), po dlouhé době mlčení Slovenska, kterému chybělo vášnivé pozadí z vůle lidu, byla na den 30. října 1918 svolána schůze do Turčianského Svätého Martina, ze které vzešla tzv. Martinská deklarace. V té se Slováci ztotožňují s událostmi předchozích dnů na českém území a prohlašují se za část jazykově i kulturně-historicky jednotného československého národa. Slováci tedy uznali československou jednotu. Jak zmiňuje Cabada a Vodička (2003), v prosinci 1918 bylo zřízeno ministerstvo s plnou mocí pro správu Slovenska, v čele s Vavro Šrobárem, kterému se podařilo polodiktátorskými prostředky prosadit na Slovensku „pražskou“ politiku. Zasahoval proti maďarským představitelům, ale i proti katolické církvi a politickému klerikalismu, což sice bylo důležité pro stabilizaci situace na slovenském území, ovšem z dlouhodobějšího hlediska tento zásah spíše vyvolával frustraci slovenského obyvatelstva, které se pak přiklonilo k radikálnímu klerikalismu, ale taky k bolševické Komunistické straně Československa. Celostátní československé strany, možná jen s výjimkou Republikánské strany, se prosazovaly těžce nebo vůbec, což výrazně ztěžovalo komunikaci mezi českou a slovenskou částí státu.

2.3 Klíčové poválečné konference: ve Versailles v Paříži, v Janově a Locarnu

Následující události, týkající se významných poválečných konferencí, výborně vystihují, a toto téma sjednocují Bělina a kol. a Olivová (1992; 2000). Shodují se na tom, že pro celý poválečný svět bylo nesporně prvořadou mezinárodní událostí jednání mírové konference v Paříži v roce 1919. Tato konference měla právně uzavřít 1. světovou válku (1914–1918) a položit základy světového mírového vývoje. Díky válce, která znamenala velký historický předěl (zejména v rozpadu mocností a vzniku nových států), došlo k výrazným změnám v Evropě. Poražení velmocí Rakouska-Uherska, Německa a také vnitřní zhroucení Ruska kladně přispělo ke konstituování samostatných národních států. Vývoj

v nově vzniklých státech se ubíral demokratickým směrem a to jak ve státech s republikovým zřízením, tak v monarchiích.

Na mírové konferenci, která se uskutečnila ve Versailleském paláci, měly hlavní slovo vítězné velmoci – Spojené státy americké, Francie, Anglie, Itálie a Japonsko. I přes zdoluhavá jednání byly nakonec podepsány důležité mírové smlouvy, a to s Německem, Rakouskem, Maďarskem a Tureckem. Součástí mírových smluv se stal i Pakt Společnosti národů, podepsaný 10. ledna 1920 v Paříži zástupci 32 států. Všechny tyto smlouvy tvořily základ nového uspořádání světa. Byl vytvořen tzv. Versailleský systém, který upevňoval a kodifikoval vítězství dohodových velmocí nad ústředními mocnostmi.

Za Československo se konference zúčastnil ministr zahraničních věcí dr. E. Beneš a tehdejší ministerský předseda Karel Kramář. Přednesli požadavky, týkající se především hranic nového státu. Žádali hlavně připojení jazykově i kulturně blízkého Slovenska, ale i národnostně nesourodé, hospodářsky zaostalé Zakarpatské Ukrajiny, čemuž bylo vyhověno. Hlavní význam tohoto území spočíval v jeho geostrategické poloze. Díky připojení těchto území k Československu získalo Československo společnou hranici s partnerským Rumunskem a bylo odděleno přímé spojení mezi Polskem a Maďarskem, se kterými se Československo ocitlo ve válečném konfliktu již v roce 1918 a v roce 1919, v tzv. Těšínské krizi. Ta byla vyřešena až v červenci 1920, kdy Dohoda stanovila demarkační linii, čímž bylo sporné území polského pohraničí postaveno pod mezinárodní kontrolu. Byly také uznány historické hranice českých zemí a tím definitivně padly pokusy o odtržení pohraničních oblastí osídlených Němci.

Další konference, o které hovoří Hanák (in První, 1995), uskutečněná v Janově v roce 1922, měla přispět k poválečné rekonstrukci Ruska a jeho zapojení do evropské politiky. Namísto toho však došlo pouze k uzavření Rappalské smlouvy, která zahájila spolupráci mezi bolševiky a Němci, trvající až do roku 1933, a tím se životaschopnost států sevřených mezi Německem a Ruskem stala ještě více nejistou. Roku 1925 se uskutečnila další konference, a to v Locarnu ve Francii. Zdálo se, že Locarnská smlouva skoncuje s poválečnými problémy a zaručí bezpečnost států střední a jihovýchodní Evropy. Ovšem svoji původní myšlenku nikdy nenaplnila.

Lacaze (in První, 1995) se, na konferenci Mezinárodní vědecké konference pořádané Ústavem T. G. Masaryka na zámku v Liblicích u Mělníka v roce 1994, zmiňuje o smlouvě o spojení. Smlouva o spojení a přátelství s Francií byla po dlouhých průtazích podepsána dne 25. ledna 1924. Avšak vojenská dohoda, jež měla podle Beneše být součástí smlouvy, připojena nakonec nebyla. Francie se tak nezavázala k povinnosti poskytnout vojenskou pomoc Československu, což mělo těžké následky v době mnohem pozdější, v době naléhavého nebezpečí za mnichovské krize.

2.4 Ústava z roku 1920, politická moc a základní principy politického systému

V následujících podkapitolách, týkajících se ústavy a principů politického systému, se sjednocují poznatky z publikací Cabady a Vodičky (2003), Bartoše a Trapla (2001). Vývoj samostatného Československa se dá nazvat již od samého počátku jako demokratický s republikánským zřízením. V listopadu 1918 byla vytvořena konstituanta, která vznikla připojením poslanců za Slovensko k Národnímu výboru.

Příprava ústavy trvala však ještě více než rok. V mezidobí prošel politický a ústavní systém v Československu několika změnami a po určitém kompromisu nakonec došlo k ustanovení parlamentní demokracie, v níž bylo na jedné straně zdůrazňované postavení prezidenta, na straně druhé zase velká politická i hospodářská moc politických stran.

2.4.1 Ústava z roku 1920

Jak píše Cabada a Vodička (2003), Československá ústava z roku 1920, vyhlášená ústavním zákonem č. 121/1920 Sb. z. a n. převzala řadu moderních ústavních principů hlavně ze zahraničních ústav. Jednalo se především o důležité ústavní instituty z francouzské ústavy z roku 1875, rakouské prosincové ústavy z roku 1867, americké ústavy z roku 1787, jakož i ze švýcarské ústavy z roku 1848. Ústava vytvořila parlamentní systém, který rozděloval moc na výkonnou, zákonodárnou a soudní, a současně vymezoval jejich hranice. Ústava

z roku 1920 rovněž zakotvovala obsáhlý seznam občanských práv a svobod. Občané si byli rovni bez ohledu na svůj původ, státní příslušnost, jazyk, rasu, náboženství, pohlaví, rod a povolání. Zaručovala soukromé vlastnictví, osobní i domovní svobodu a listovní tajemství, rovněž také svobodu pohybu po celé republice, možnost vystěhování se do ciziny a svobodný výkon povolání. Zákon též zakotvoval rozsáhlou náboženskou a politickou svobodu. Dále byla zaručena svoboda tisku, svoboda shromažďovací a spolčovací, jakož i právo petiční. Občané mohli v mezích zákona projevovat veřejně své mínění. Existovalo rovněž právo na svobodné vědecké bádání a propagování jeho výsledků. Ústava také garantovala národnostním menšinám stejná práva jako všem ostatním občanům, navíc také možnost jednání ve svém mateřském jazyce, a to i se státními úřady i jinými institucemi. Ústava též zaručovala v těch městech a okresech, kde byl značný podíl občanů mluvících jiným jazykem než „československým“, vzdělání v jejich rodném jazyce.

Nelze však přehlédnout některé nedostatky a protiklady v ústavě. Ústavní právo se totiž neshodovalo s ústavní skutečností. Preambule sice odráží ideu čechoslovakismu, ovšem tato teorie přehlížela kulturní a politické rozdíly mezi českým a slovenským národem, dané především rozdělením národů po dlouhá léta, kdy existovaly v různých státních celcích s odlišnými podmínkami a tradicemi. Postulát čechoslovakismu zakrýval tu skutečnost, že druhým nejpočetnějším národem v ČSR byli Němci, kterých bylo více než Slováků. Vznikly tudíž národnostní konflikty mezi Čechy a Němci, Čechy a Slováky, Slováky a Maďary. Ty postupně vzrůstaly a nemalou měrou otřásly Československem. Byly tak hitlerovskému Německu v letech 1938 a 1939 vítanou záminkou pro postupné rozbití Československa.

Negativní roli sehrály i další nedostatky, a to především deformace parlamentního systému mimoparlamentními mocenskými centry, především tzv. Pětkou, tvořenou zástupci pěti nejsilnějších parlamentních stran. Tyto si mezi sebou předem domlouvaly průběh hlasování. Také nebyl dodržován ústavní princip volného poslaneckého mandátu. V praxi nebyl uskutečněn zákon o župních a okresních úřadech a ústavní ustanovení autonomie Podkarpatské Rusi též nebylo ve smyslu ústavního textu naplněno. Problémem se stal také fakt, že

s výjimkou období let 1927–1929 byl největší slovenský politický subjekt, Hlinkova slovenská ľudová strana, v opozici. Německé aktivistické strany se sice po roce 1925 podařilo získat pro vládní spolupráci, ovšem hospodářská krize a vliv Hitlerova režimu tuto spolupráci brzy rozvrátily. Nově vzniklá Sudetendeutsche Partei (SdP), v čele s Konradem Heinleinem, která svoji činnost zahájila v roce 1935, se stala oficiálním mluvčím německé menšiny. Byla ovšem odsunuta na okraj politického centra, což znamenalo téměř úplné zastavení komunikace mezi českým a německým segmentem. (Cabada, Vodička, 2003).

2.4.2 Politická moc ve státě

Základní rozdělení politické moci v nově vzniklém Československém státě vystihují Bartoš a Trapl (2001). Politická moc ve státě byla rozdělena mezi moc legislativní, exekutivní a soudní. Legislativní moc zastupovalo Národní shromáždění, exekutivní moc prezident a vláda. Soudní moc vykonával Ústavní soud, Nejvyšší správní soud, Volební soud a další, okresní, krajské a vrchní soudy.

2.5 Veřejná správa, správní reformy

Schelle ve své publikaci z roku 2007 uvádí Zákon č. 1/1918 Sb. z. a n. Národního výboru československého ze dne 28. října 1918, o zřízení samostatného státu československého stanovuje Národní výbor jako vykonavatele státní svrchovanosti a dále jemu podřízené úřady. Podle dalších zákonů se zřizují ministerstva, nejvyšší správní soud, ruší se do té doby platné uherské zákony, stanovuje se použití cenin pouze s označením Československé republiky.

2.5.1 Správní reforma 1920

Dne 27. února 1920 proběhlo jednání schůze Národního shromáždění s cílem uskutečnění reformy vnitřní správy státu. Bylo třeba postavit veřejnou správu na nové základy, odstranit nesrovnalosti, vady a chyby vzniklé především z toho důvodu, že vnitřní správa stále ještě spočívala na různém zákonodárství

(rakouském, uherském a zemském). Byl přijat župní systém, který měl zajistit správní unifikaci k odstranění dvojkolejnosti státní správy a prohloubit demokracii. Vzešel tak zákon č. 126/1920 Sb. z. a n. ze dne 29. února 1920, o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé, který však nebyl v praxi realizován. Pouze na Slovensku byly župy, ale pouze jako pozůstatek uherské státní správy. (Schelle, 2007).

Podle Cabady a Vodičky (2003) systém žup nebyl realizován především z neochoty budování nového systému státní správy. Jednalo by se o velké zásahy, na které nebyl stát připraven. Důvod byl však i hospodářský a finanční a dotýkal se i nekompetentnosti úředníků. Mezi navrhovanými župami navíc nebylo historických spojitostí. Vznikl by i velký hospodářský a sociální rozdíl mezi nimi – některé župy by byly chudé, jiné zase bohaté. Panoval i jakýsi dlouhodobý trvalý odpor politických stran proti tomuto zřízení a existovaly také obavy z faktu, že by v několika župách tvořili většinu obyvatelstva Němci, což by bylo pro Československo nepřijatelné.

2.5.2 Správní reforma 1927

Následující kapitola se zabývá realizací tzv. Organizačního zákona podle zákona č. 125/1927 Sb. z. a n. ze dne 14. července 1927, o organizaci politické správy. Na místo župního zřízení, jak uvádí Schelle (2007), nastupuje zřízení zemské. Vnitřní správu vykonává ministerstvo vnitra a jemu podřízené politické úřady. Tyto mohou ve svých úředních obvodech vydávat příkazy a zákazy ve veřejném zájmu a jejich porušení sankcionovat. Mohou též vydávat nařízení v oboru místní policie, mohou vykonávat trestní pravomoc, pokud nenáleží soudům nebo jiným úřadům. Zákon také stanovuje zemské správní obvody: země Česká (Čechy), Moravskoslezská (Morava a Slezsko), Slovenská (Slovensko) a Podkarpatoruská (samosprávní území Podkarpatské Rusi). Pro každou z těchto zemí se zřídil zemský úřad.

Vnitřní správu pro svůj obvod vykonávají podle Organizačního zákona okresní úřady v čele s okresním hejtmanem (náčelníkem), resp. zemské úřady, v čele se zemským prezidentem, jmenovaným prezidentem republiky. V okresní

správě se na funkci občané podílejí okresními, v zemské správě zemskými zastupitelstvy, výbory a senáty.

Zemská zastupitelstva jsou zřízena v každém správním obvodu v sídle zemského úřadu a předsedou je zemský prezident. Okresní zastupitelstva jsou zřízena pro obvod každého okresního úřadu kromě měst se zvláštním statutem, popř. se zřízeným magistrátem. Dvě třetiny členů jsou voleny, ostatní členové jsou jmenováni ministrem vnitra a to na dobu šesti let. Předsedou je okresní hejtman (náčelník), který svolává zastupitelstvo alespoň čtyřikrát do roka. Může být zřízena okresní komise. Působnost okresního zastupitelstva je především hospodářská, pomocná, poradní a iniciativní. Do okresních výborů jsou členové voleni z řad zastupitelstva, předsedá jim okresní hejtman (náčelník) a svolává členy nejméně desetkrát do roka.

Díky Organizačnímu zákonu došlo k centralizaci státní správy, pravomoci měli hlavní okresní hejtmani a zemští prezidenti. Ti byli podřízeni ministerstvu vnitra, které mohlo rozpouštět okresní zastupitelstva.

2.6 Hospodářské a sociální poměry po 1. světové válce v Československu

Po skončení první světové války v roce 1918, jak uvádí Kárník (2008), se Evropa nepotýkala pouze s politickými a územními změnami, které přinesl rozpad do té doby vládnoucích mocností a následný vznik nových států, ale také se změnami a problémy v hospodářské a sociální sféře, které na tyto události a změny přímo navazovaly. Ekonomická situace v Československu byla katastrofální, potřebovala výrazný zásah zvenčí, na který se nedalo již dlouho čekat. Hrozil totiž masový hladomor, obyvatelstvo trápily nízké příjmy, zároveň nezaměstnanost a velmi vysoké ceny potravin. Nový stát sice přinesl svobodu, ale s ní spojená cla, která se též podílela na prohlubující se bídě. Docházelo k propouštění dělníků z průmyslu pro nedostatek surovin, především uhlí. Důsledkem bídy byly hladové masové demonstrace krátce po vyhlášení samostatného státu, spojené s rabováním.

Podle Sekaniny (2004) však již na počátku 20. let v důsledku provedené měnové reformy a nostrifikace došlo k prudkému a neopakovatelnému rozmachu československého bankovníctví. Narůstal počet bank, které rozšiřovaly své obchodní aktivity a zvyšovaly svůj akciový kapitál.

Dalším důležitým krokem pro nově vzniklý Československý stát byla pozemková reforma. Jak uvádí Kubů, Pátek a kol. (2000), byl vydán tzv. záborový zákon, který postihl velkostatky s výměrou nad 250 hektarů veškeré půdy. V roce 1920 pak vznikl tzv. přidělový a náhradový zákon, které prováděly vlastní pozemkovou reformu. Nadbytečná půda byla za výhodných podmínek rozdělena mezi rolníky, částečně i mezi bezzemky. Posílila tak vrstva rolníků, vznikala hospodářství, družstva, statky a velkostatky. Především pak právě velkostatkáři tvořili nejproduktivnější složku zemědělské výroby, protože zásobovali obyvatelstvo důležitými potravinami, jako byla řepa nebo brambory. Díky těmto reformám tak došlo k zásadnímu zlepšení hospodářství a ekonomiky v celé republice.

2.7 Velká hospodářsko-politická krize v Československu

Podle Sekaniny (2004) období konce 20. a počátku 30. let minulého století představuje zásadní zlom ve vývoji světové ekonomiky. Když v roce 1929 přepadl newyorskou burzu krach, došlo k poklesu mezd a vysoké nezaměstnanosti. Tato událost odstartovala katastrofu celosvětových rozměrů z hlediska hospodářského, politického i sociálního. Následky krachu se záhy začaly promítat do celého světa, kam nepřinesly pouze bídu, ale i pochybnosti o stávajících politických režimech. Hospodářská krize, jež zachvátila svět, předčila svojí hloubkou, rozsahem a ničivostí všechny krize předcházející. A to například hospodářskou krizi v Československu na počátku 20. let. Ta měla v konečném důsledku ekonomicko-ozdravný charakter. Poté sice československá ekonomika vstoupila do „Zlatých let“, ta však přerušila již výše zmíněná celosvětová hospodářská krize. Její důsledky pak motivovaly po celá 30. léta postoje jednotlivých vrstev společnosti a určovaly postupy vlád i politických stran.

Rok 1936 znamenal nesporné hospodářské zlepšení proti létům 1932–1933, kdy byla Evropa v nehlubším bodu krize. Zvýšila se výroba a klesl počet nezaměstnaných. Podle Kříže in Peroutka (1937, s. 23) „*Současně se více poznává, že bez politického uklidnění, bez vzrůstu důvěry mezi národy, není naděje na rozsáhlejší návrat k výměně zboží a služeb, bez nichž není skutečně dlouhodobé prosperity*“, což se vzhledem k dalšímu dění v Evropě potvrdilo. Navíc autor tamtéž dodává, že: „*značná část zlepšení jde na vrub politického neklidu a válečných příprav, zbytek pak na skutečné mírné stoupnutí životní úrovně*“, což svým způsobem předpovídalo možnost vypuknutí války.

F. Peroutka v roce 1937 napsal v časopise Přítomnost „*My jsme malý národ a nemůžeme jít sami k budoucnosti. Nemůžeme sami odstranit příčiny krise, které jsou mezinárodní. Prodělávali jsme se západním světem jeho konjunkturu, proděláváme s ním i jeho trapnou krizi... Nezaměstnanost u nás dokonce poněkud stoupla, také se zdá, že se z krise dostáváme pomaleji než státy jiné... Tato demokracie, která dovedla tak úspěšně jednat politicky, bude se musit v tomto roce intenzivněji soustředit na úkoly hospodářské. Avšak hlavní příčiny krise nemůžeme opravdu sami odstranit. Celý svět musí nejprve přijít k rozumu. Obáváme se, že to může velmi dlouho trvat.*“ (Peroutka, 1937, s. 1)

2.7.1 Politické důsledky hospodářské krize

Ještě před nástupem těžké hospodářské krize v roce 1931, jak uvádí Sekanina (2004), která značně zamíchala kartami v celé Evropě, vyhrály v roce 1929 parlamentní volby státotvorné strany a extrémistické směry byly odsunuty na okraj. Avšak později se ukázalo, že krize demokracie se neúprosně blíží. Podle Harny (2006) záleželo především na konkrétní vnitropolitické, hospodářské a sociální situaci, na stavu politické kultury i na mezinárodním postavení určitého státu, jak a s jakými výsledky zápas mezi demokracií a totalitou probíhal. Zvláště pak parlamentní režimy, ustavené v nových státech vzešlých ze světové války, byly většinou labilní a jen s obtížemi čelily náporu extrémistických, antidemokratických směrů.

Hospodářská krize, dle téhož autora, ovlivnila veškerá odvětví hospodářství s přímým následkem na politickou situaci ve státě, ale

i mimo stát. Jako významný faktor vnitropolitického vývoje se začala v souvislosti s postupující hospodářskou krizí výrazněji projevovat nacionální různorodost státu. Nacionalismus Slováků a menšinových národností v pohraničí byl doslova živen nerovnoměrným dopadem krize ve srovnání s českým vnitrozemím. Domnělá sociální diskriminace německého obyvatelstva vytvořila vhodné podmínky pro nacionální kampaně namířené proti republice. Byla kritizována vláda, docházelo k masivním demonstracím nezaměstnaných a čím dál víc obyvatelstva přestávalo důvěřovat účinnosti systému demokracie. Lidé volali po novém řádu, který by umožnil zásahy politické moci do hospodářství.

Pravicové totalitní síly využívaly hospodářských i sociálních důsledků krize a stupňovaly své útoky proti vládě. Ta proto vydala několik zákonů na ochranu demokracie a bezpečnosti státu se záměrem omezení vlivu extrémistických stran. I přesto do československé politiky začaly postupně pronikat nacionalistické organizace. Důležitý zlom nastal vznikem již výše zmiňované, SdP (viz s. 14), stmelující německé skupiny v českých zemích. Jejím vůdci – Konradu Heinleinovi se s úspěchem podařilo SdP před ČSR i ostatními státy prezentovat jako loajální, umírněnou stranu, která pouze hájí legitimní požadavky německé menšiny. Její vliv však měl později fatální následky. SdP totiž tajně sympatizovala s Hitlerem. Prohlásila se za mluvčího českých Němců a stěžovala si na jejich útisk u Společnosti národů.

Dále autor uvádí, že výsledky voleb z roku 1935 jasně ukazovaly, že se většina německého obyvatelstva v ČSR přihlásila k myšlence fašismu (67 % německé menšiny hlasovalo ve volbách pro SdP, což znamenalo 15, 18 % celkových hlasů). Nárůst hlasů zaznamenala též pravicově orientovaná Hlinkova ľudová strana na Slovensku. Naopak agráři, sociální demokraté a další demokratické strany ztratily značnou část voličů. I přesto si však stále dokázaly udržet většinu.

Výsledky voleb roku 1935 mimo jiné poukazovaly na růst nebezpečí fašismu v henleinovské podobě a hlinkova separatistického hnutí, které se vyznačovaly především odstředivými tendencemi od republiky. A i když fašismus parlamentní cestou nezvítězil, jeho reálné nebezpečí trvalo dál.

V témže roce byl prezidentem Československa znovu zvolen Edvard Beneš, což znamenalo potvrzení vítězství demokratických sil, nešlo však o vítězství definitivní. Zničení demokracie zevnitř bylo sice zažehnáno, ale rozhodujícím faktorem pro její zničení bylo nebezpečí vnější.

2.8 Stoupající tlak Německa: zápas o přežití Československého státu

Jak správně vystihuje Dejmek (2008), Německo se v rámci uskutečnění svých požadavků snažilo rozbít spojenectví Dohody, které pro něj bylo velkou překážkou. Zfašizované Německo přímo počítalo s tím, že Francie i Anglie, v obavách před válečným konfliktem, zaujmou politiku appeasementu (ústupků, usmírování) a že ČSR ustoupí německým požadavkům z obav, že by jej Spojenci v případné válce nepodpořili.

Prezident Beneš se musel také neustále potýkat s obviněním z útlatku německé menšiny na českém území. Odmítal však přiznat jakýkoliv útisk Němců a hájil politiku Československa směrem k německé menšině. Ve svých proslovech konaných po celém Československu zdůrazňuje kulturní spolupráci s českými Němci a snahu vybudování cesty k národní úctě. Snažil se o reformu postavení menšin v ČSR, ovšem odmítal jakékoli územně samosprávné celky jak pro sudetské Němce, tak pro slovenské Maďary, a samozřejmě zavrhoval i výlučnou zemskou autonomii pro Slovensko. Navrhoval pouze decentralizaci území a jednání o zvýšení počtu německých úředníků ve veřejné správě.

Konrad Henlein, vůdce SdP, se svým štábem objížděl území a snažil se působit na občany a tím získával důvěryhodnost.

2.8.1 Krize demokracie – agresivita Německa stoupá

Jak uvádí Dejmek (2008), Hitler v únoru 1938 vyhlásil Říšskou ochranu práv Němců v Rakousku a Československu s rozhodnutím osvobodit Němce žijící na českém území. Nejdříve šlo hlavně o Rakousko, které násilně zlikvidoval, když provedl tzv. anšlus (připojení území) a obsadil Rakousko svým vojskem. Stále

však prohlašoval, že nemá vůči Československu nepřátelské záměry a že po anšlusu spíše doufá ve zlepšení vztahů mezi Německem a naším státem. Písemného ujištění se však prezident Beneš nedočkal. To jen upevnilo jeho názor, že Hitlerovy sliby jsou lživé. Touto novou situací ve střední Evropě se vážně zhoršilo mezinárodní postavení ČSR, která tak zůstávala jediným demokratickým státem. Problém nabýval jiných rozměrů. Nejednalo se již jen o Sudety a otázku sudetských Němců, ale o existenci celého státu kvůli hrozbě války.

Němci předložili Československu tzv. Národnostní statut, jenž se od původní představy národního státu Československého značně odlišoval. Statut požadoval uznání německé menšiny v Československu za svébytnou právní osobu, již je nutno přiznat právo na sebeurčení. Dále se dožadoval odškodnění za politiku vůči Němcům od roku 1918, vybudování německé samosprávy a možnost úplného přiznávání se Němců k německému, tedy nacistickému světovému názoru. Tyto navržené podmínky by přetvořily republiku do veřejnoprávních svazů jako rovnoprávných prvků decentralizovaného státu. Přijetí všech osmi navržených bodů programu však prezident Beneš odmítl. Stále však přepracovával návrhy pro Hitlera na smírné řešení, avšak tato iniciativa se nesečkala s úspěchem. Jak se později ukázalo, Henlein i Hitler se s Československem smírně domluvit nechtěli, tudíž záměrně žádali nespílnitelné a postupně zvyšovali požadavky i přesto, že oficiální henleinovská politika hlásala pravý opak. Prezident Beneš byl dokonce obviněn z toho, že se snaží vyhnout řešení, a že při přepracovávání návrhů pro Němce pouze získává čas, aby získal pomoc Ruska, Francie i dalších států. Toto obvinění však Beneše ani nepřekvapilo. Henleinovo pokrytectví bylo již dávno odhaleno, stejně tak, jako jeho styky s Hitlerem. Vše bylo navíc stupňováno tlakem států Anglie a Francie, které ještě stále považovaly SdP za umírněnou stranu mluvčí německé menšiny v Československu. Představitelé Anglie a Francie naléhali, aby ČSR vyhovělo požadavkům Německa, a tím předešlo ozbrojeným konfliktům. Spojenci nechtěli válku a hrozili, že vypoví spojeneckou smlouvu Československu, což by znamenalo, že v případné válce by Československo zůstalo osamocené.

Dále autor uvádí, že situace v okrajových částech republiky se začala více přiosťřovat. Napětí se stupňovalo a začaly vznikat konflikty. To vše umocňovaly

neoficiální zprávy o možném německém vpádu do československého pohraničí. Zvyšovalo se tak podezření o možné improvizované akci proti republice. Na to vláda společně s prezidentem reagovala schválením mimořádných vojenských opatření, zdůvodňovaných především potřebou udržení pořádku. Útok sice bezprostředně nehrozil, ale dal se s velkou pravděpodobností předpokládat. Němci též vyprovokovali několik incidentů jako záminku pro přerušování jednání s českou stranou.

V norimberském projevu dne 12. září 1938 Hitler neustále slovně útočil na Československo, a to především na prezidenta Beneše, který údajně menšinám činil pouze taktické ústupky ke zklidnění nálady. Německý vůdce poprvé i veřejně vznášel nárok na sudetoněmecká území, což značně zneprjemnilo další vyjednávání Beneše s reprezentací SdP, která byla již oficiálně vedena tlakem německé velmoci. Ještě téhož dne došlo v českých pohraničních oblastech k útoku na správní instituce ze strany henleinovců, kteří brutálně zavraždili desítky policistů a úředníků. Československá vláda proto ihned vyhlásila v pohraničních okresech stanné právo a obsadila tato místa armádou.

2.8.2 Mezinárodní jednání o osudu Československa

Vzhledem k napjaté situaci v celé Evropě byl v září 1938 svolán londýnský summit ministerských předsedů Anglie a Francie s nacistickým Führerem. Jak uvádí Dejmek (2008), z jednání vzešlo, že ČSR musí postoupit Německu území, která jsou osídlena více než z poloviny Němci. Západní mocnosti navrhly, aby byl na Prahu vyvinut přátelský nátlak s poukázáním na případné nesnáze, ale také s příslibem nových mezinárodních garancí. Prezident Beneš ve svém následném odmítavém stanovisku opodstatňuje své rozhodnutí tím, že při případné realizaci podstoupení území by vláda musela porušit právní řád Československa i demokratický režim státu. Podle slov prezidenta by došlo také ke zmrzačení státu ve všech směrech a národnostní otázka by zůstala nevyřešenou. Spojenci poté pohrozili, že v tomto případě musí Československo počítat s německým útokem, ve kterém nebude ze strany Spojenců podpořeno. Beneš toto ultimátum pod nátlakem přijal. Dne 22. září 1938 vláda podala demisi. Prezident Beneš jmenoval úřednickou vládu vedenou generálem Janem Syrovým.

Ihned po tomto kroku za strany Beneše chtěl Hitler obsadit sudetské území, ovšem s daleko většími územními nároky než požadoval původně. Nyní si nárokoval i území, kde žilo naprosté minimum Němců. Z Československé republiky by se při realizaci tohoto Hitlerova plánu stalo úplné torzo bez jakéhokoliv hraničního opevnění, což bylo ze strany Československa nepřipustné. V ČSR tak byla jako reakce vyhlášena všeobecná mobilizace a nyní i s podporou Anglie a Francie byl Hitlerův návrh zamítnut. Německý Führer však nehodlal ustoupit ani o krok. Ve svém projevu dne 26. září 1938 se již netajil svými germanizačními plány, které chtěl aplikovat na Československo. Spojenci pak apelovali na co nejrychlejší vyklizení pohraničí ČSR v rámci zachování klidu v Německu. Československo však nechtělo v žádném případě vyklízet požadované území, dokud nebude stanovena finální hranice, která byla stále aktuálním a nedořešeným tématem.

Podle Kárníka (2008) díky výše uvedeným událostem a snad po vzoru Němců, chtělo Slovensko také autonomii. Slovenská Hlinkova ľudová strana se tak spojila s Němci. Polsko také využilo zranitelnost Československa a zrušilo dohodu o hranicích na Těšínsku, Oravě a Spiši z roku 1925.

2.9 Cesta od Mnichovské konference, přes druhou republiku, až k protektorátu

Osudným dnem pro Československo se zabývá Dejmek (2008). Dne 29. září 1938 se konala pro naši historii velmi významná a zlomová Mnichovská konference (viz Příloha č. 1), která měla vyřešit vzniklou krizi v Evropě. Prezident Beneš byl ujištěn, že nebude nic schváleno bez vyslyšení československého zástupce, a že Spojenci nebudou podporovat návrhy horší, než jaký byl dřívější anglo-francouzský návrh. Realita však byla jiná.

Zasedání se zúčastnil za Itálii B. Mussolini, za Francii E. Daladier, za Velkou Británii N. Chamberlain a za Německo samozřejmě A. Hitler. Základem jednání se nestal britský projekt, ale text, který předem dohodli Hitler s Mussolinim. Zástupci Československa, kteří se podle slibů měli účastnit jednání, zůstali sedět na chodbě a finální výsledek jim byl pouze oznámen. Předmětem

společného jednání pak bylo pouze rozsah československého území, předurčeného k postoupení Německu a rychlost jeho obsazení nacistickou armádou. Jakékoliv jiné návrhy západních mocností Hitler zamítl. Představitelé evropských velmocí po půlnoci na 30. září 1938 podepsali dohodu o postoupení pohraničních oblastí českých zemí Německu, čímž bylo Československo nuceno plně akceptovat německé představy. V dodatku k dohodě bylo nařízeno postoupit části území také Maďarsku a Polsku.

Jak zmiňuje Svitáková (2010), Československá vláda byla mj. odpovědna za vyklizení oblastí, a to bez poškození jakýchkoliv existujících zařízení, dále zodpovídala za propuštění sudetoněmeckých vězňů, kteří si odpykávali tresty za politické a trestné činy.

Podle Gebharta a Kuklíka (2004) Mnichovská konference sehrála v československých dějinách jednu z nejvýznamnějších rolí. Její důsledky totiž znamenaly vyvrcholení krize demokracie a rozbití samostatného státu, aniž by mohl sám vyjádřit své stanovisko. Demokracie v daném stádiu ještě nebyla schopna obstát v nátlaku imperialistických plánů nacistického Německa. Spojenci zradili. E. Beneš, který označil „Mnichov“ za ztroskotání své zahraniční politiky, podepsal 30. září 1938 abdikaci a odletěl do Anglie. Odstupující premiér Kamil Krofta byl zatčen gestapem a roku 1945 umírá ve vězení. Tento sled událostí znamenal konec demokracie v našem státě a úplné rozložení Československa. Zhroutil se liberální pluralitní systém, nahrazen byl autoritativním modelem. Pro Čechy to znamenalo národní katastrofu. Občané byli v šoku a panovalo všeobecné rozhořčení nad ztrátou Spojenců, odpor k nacismu, zklamání a nepochopení, proč prezident a vláda kapitulovali. Období 1. ČSR bylo tak nenávratně pryč. Pro Němce, Slováky a Maďary tyto události znamenaly zprvu osvobození od státu, ve kterém nechtěli společně žít, ale zdaleka ještě nikdo nemohl předvídat, co přinesou události následujících let.

Gebhart a Kuklík (2004) též zmiňují druhou republiku ², jejíž prezidentem

---

² Druhá republika – Oficiální název zní Česko-Slovenská republika. Označení politického systému Československa v období od 1. října 1938 do 14. března 1939. Trvala tedy pouhých 167 dní. Následovala po první republice. Druhá republika byla výrazně menší a slabší než její předchůdkyně. (Gebhart, Kuklík, 2004)

se stal Emil Hácha a premiérem Rudolf Beran. Prezident se během velice krátké doby existence druhé republiky snažil vyjednávat s Hitlerem, ale přes všechno úsilí byl nakonec nucen podepsat prohlášení, ve kterém bylo řečeno, že česko-slovenský prezident klade osud českého národa a Československa s plnou důvěrou do rukou vůdce Německé říše. Ve čtvrtek 16. března 1939 bylo potvrzeno zřízení Protektorátu Čechy a Morava, což znamenalo, že si Hitler dovolil poprvé likvidovat a svévolně vymazat z mapy Evropy samostatný stát s tisíciletou tradicí a začlenit ho do Velkoněmecké říše. Učinil tak i přesto, že se jednalo o dva zcela národnostně odlišné státy.

3 Historický význam první Československé republiky a její nedostatky

Vznik samostatného Československého státu byl dlouhým a složitým procesem, který stál úsilí mnoho představitelů československé politické scény. Zlom nastal v období 1. světové války, která v konečném důsledku znamenala porážku evropských monarchií, a to především Rakouska-Uherska, jehož součástí byla po dlouhá léta právě i později vzniklé Československo. Podle T. G. Masaryka (1928) vznikla první Československá republika z 1. světové války, kterou ve svém díle explicitně označil za zápas mezi teokratickým absolutismem a humanitní demokracií, ale také z revoluce. Existence Československa byla podle něj poznamenána všeobecnou labilitou meziválečné Evropy. Období první Československé republiky je přesto dodnes považováno za jednu z nejúspěšnějších ér rozvoje českých zemí.

3.1 Idea demokracie

Demokracie jako forma vládnutí i celá idea demokracie je v dnešní době považována za nejlepší formu politického i společenského uspořádání. Avšak během rozmachu extrémistických stran v době velké hospodářské krize (viz s. 18) byla tato idea výrazně nabourána. Peroutka se k problematice samotné demokracie vyjadřuje v časopise *Přítomnost* (1937, s. 1) takto: „*Demokracie? Také tento sloup praskl. V polovině dnešní Evropy pokládána jest demokracie za jakýsi předsmrtný stav. Voda teče vzhůru: leckde je fašismus pokládán za pokrokovější ideál než demokracie... jakou jednotu můžete očekávat od světa, jenž se nedovedl ještě rozhodnout mezi demokracií a fašismem?*“

3.2 Proč „to“ nevyšlo?

Jak již bylo nastíněno výše, vzrůstající nedůvěra v demokracii během velké hospodářské krize, kdy se začaly doslova hroutit demokratické základy, hrála velice významnou roli v zachování československého státu. I když samotná víra v ideu demokracie nemohla zastavit vlivy řítící se na stát zvenčí, stoupající

nedůvěra občanů v samotnou ideu demokracie však těmto vlivům cestu usnadňovala.

Peroutka (1937, s. 33–34) ve svém příspěvku do časopisu *Přítomnost* s názvem *Demokracie, která nekapituluje*, vyjadřuje svůj pohled na tehdejší politicko-společenskou situaci, kritizující především malou odhodlanost, ale také značnou neuvědomělost demokratických politických představitelů.

„Snad těžkosti dnešního demokratického světa plynou také z toho, že pováleční demokraté nebyli myšlenkově a duševně dost energičtí a pokrokoví. Příliš se spoléhali na mocenské výsledky světové války a přezírali nástup nových ideových a sociálních proudů... ani když ztroskotali, nepovšimli si, že jejich pád souvisí s duchovní a ideovou ochablostí. Více obviňovali zlý a zbedněný svět kolem sebe, místo aby bez mrzutosti a zlosti vyznali svou politickou nebo sociální a kulturní víru s novou odhodlaností, s novými argumenty a s neochabnoucí svěžestí ducha...“ nakonec ještě dodává, že *„...průbojnost ideí je nejmocnější moc na světě.“*

3.3 Význam první Československé republiky

Jak shrnují Harna (2006) a Olivová (2010), v roce 1918 po porážce v 1. světové válce Rakouska-Uherska vznikl samostatný Československý stát, který je v dějinách Čechů i Slováků dosud nesporně zvláštním fenoménem, který ani s odstupem času neztrácí na významu. V historickém odkazu tohoto, svým způsobem, demokratického státu totiž tkví hodnoty trvalejšího rázu, a to především v oblasti politické, společenské ale také kulturní. Dvacet let (1918–1938) fungoval tento liberální stát, který svým občanům nabízel řadu demokratických práv a svobod, umožňoval nebývalý rozvoj občanské společnosti a přispíval k vyrovnávání národnostních rozdílů, přičemž neohrožoval žádného ze svých sousedů. Avšak vlivem hospodářské krize a v důsledku následného rozmachu extrémistických sil, nedokázala stále ještě mladá demokracie čelit útokům proti její vlastní stabilitě. A tak roku 1938 Mnichovská dohoda za vlašného přihlížení Anglie a Francie otevřela cestu k nadvládě nacistického Německa, čímž období samostatnosti a demokracie v Československu skončilo.

Po krátkém poválečném období let 1945–1948 plném očekávání a nadějí se Československo muselo potýkat s diktaturou, a to plných čtyřicet let.

Význam první Československé republiky tkví především v položení pevných základů demokracie v českých zemích. Na tyto základy jsme mohli směle navázat po roce 1989, po pádu komunismu ve střední Evropě.

4 Osobnosti umělecké scény, lidé výjimeční i obyčejní

Osobnosti umělecké scény stejně tak jako ostatní občané Československa neunikly dopadům měnících se životních podmínek. Ať už následkem 1. světové války, velké hospodářské krize, politických převratů nebo vpádu fašistů jejich umělecká tvorba, ale i soukromé životy byly zcela podřízeny té které situaci tehdejší doby. Téměř všichni lidé, osobnosti umělecké sféry o to více, se potýkali s nepřízní osudu, která jim nedovolovala nejen svobodně tvořit, ale ani svobodě žít. To se týkalo především těch umělců, kteří byli deportováni do koncentračních táborů, ale i například těch, kteří žili v provizorních prostorách, často v nelidských podmínkách, ale i těch, kteří byli nuceni emigrovat kvůli svému politickému přesvědčení, popřípadě aby si zachránili holý život.

Umělecká tvorba často také odrážela aktuální politicko-hospodářskou situaci. Nejprve oslavu svobodného státu, spojenou však s popisem zážitků hrůz 1. světové války, poté komunistický ideál, ale především se pak v dílech autoři zaměřovali na hrozící fašismus.

Mnoho významných děl osobností první Československé republiky nám utkvělo v paměti. Ať už jde o díla literární, divadelní, filmová či jiná, avšak kolik životních osudů těchto osobností známe? Osudů lidí, kteří často, ať už přímo či nepřímo, bránili svobodu naší země? Většina z nich v době ohrožení republiky nikdy nepřestala věřit v lepší budoucnost svobodného státu, často ve svých dílech varovali před blížící se hrozbou fašismu, a to i přesto, že věděli, jak svou odvahou riskují životy své i svých blízkých.

4.1 Na bitevním poli 1. světové války

Po skončení 1. světové války se občané Československa radovali ze vzniku vlastního samostatného státu. Avšak na hrůzné zážitky z války jim nedal zapomenout ani samotný vznik Československa, jakožto symbol vítězství nad nadvládou rakousko-uherské monarchie. Stín válečných hrůz se nesl dál, a to ve vzpomínkách lidí, na které nebylo možné zapomenout.

4.1.1 Českoslovenští legionáři i nuceně nasazení umělci na válečné fronty

V návaznosti na děsivé vzpomínky z války se na umělecké scéně objevují díla zaměřená na autentické vzpomínky tehdejších umělců. V dílech se objevují především pocity hrůzy a popis utrpení lidí během války. Samotné osobnosti umělecké scény byly během 1. světové války přímí účastníci bojů. Na válečné fronty byli nasazeni a v armádě sloužili například:

Jan Štursa

Tento významný český sochař byl, podle Haškovce a Müllera (2005), během své vojenské služby nasazen přímo do bojů. Z bojiště ho vysvobodilo až jmenování profesorem pražské Akademie výtvarných umění v roce 1917. Zážitky z fronty vyjádřil v soše *Raněný* z roku 1921 (viz Příloha č. 6), i v dalších plastikách se snažil vyrovnat se s tíživými zážitky z války. Významnou součástí jeho díla tvoří i kresby, v nichž zachytil tragiku války. V roce 1925 však již tíhu svých myšlenek neunesl a spáchal sebevraždu.

Podle Meda (2010) český prozaik, dramatik a vojenský lékař **František Langer** v roce 1916 padl do ruského zajetí. Dále podle Lehára (2008) na válečné fronty byli nasazeni: český malíř **Václav Rabas**, básník, spisovatel a dramatik **Fráňa Šrámek**, významný výtvarný umělec **Josef Váchal**, který o svých zážitcích píše v knize *Malíř na frontě* (1929), dále pak sochař **Josef Gočár**, který navrhl Banka Československých legií z roku 1919, (viz Příloha č. 6) a jako legionáři³ působili např. sochař **Otto Gutfreund**, autor známého sousoší babičky s dětmi v Babiččině údolí (viz Příloha č. 6), spisovatel a satirik **Jaroslav Hašek**, ale také spisovatelé **Josef Kopta**, **František Kupka** a **Rudolf Medek**, kteří společně vydali *Legionářské povídky*. Medek samostatně vydává drama *Plukovník Švec*, kde idealizuje skutečnost a ukazuje patetický obraz československých legií. J. Kopta v díle o traťovém hlídači, který ohluchne a nadále předstírá hluchotu i po znovunabytí sluchu s názvem *Hlídač č. 47*.

---

³ Legionáři, členové československých legií (ruské, francouzské, italské, srbské a americké). Jednalo se o dobrovolnické vojenské útvary československého zahraničního odboje, bojující na válečných frontách proti Rakousku-Uhersku. (Klimeš, 1986)

V tomto díle, které bylo dvakrát zfilmováno, autor skvěle prokresluje psychologickou stránku hrdinů.

Viktor Dyk

Na protirakouském odboji se také jako zarytý vlastenec podílel významný český básník, spisovatel, publicista a nacionalisticky orientovaný politik Viktor Dyk. Jak uvádí Forst (1993), Dyk byl také vězněn kvůli jeho literární činnosti ve Vídni. Od roku 1918 se však stává redaktorem *Národních listů*. Působí také jako poslanec národního shromáždění a později i jako senátor. Patřil mezi odpůrce politiky T. G. Masaryka.

Dyk se ve své tvorbě nechal inspirovat 1. světovou válkou a sepsal válečnou tetralogii, vyzývající občany k odvaze. Jedná se o tyto básnické sbírky: *Lehké a těžké kroky* (1915), *Anebo* (1917), *Okno* (1921) a *Poslední rok* (1922).

4.1.2 Manifest českých spisovatelů

Kromě aktivních bojovníků na frontách se proti Rakousko-Uherské monarchii angažovali také signatáři tzv. Manifestu českých spisovatelů. Podle Peroutky (1991) tento manifest, vydaný v květnu 1917 ředitelem činohry českého Národního divadla Jaroslavem Kvapilem, byl prvním domácím veřejným prohlášením za 1. světové války, které požadovalo sebeurčení českého národa. Podepsalo jej 222 českých spisovatelů, novinářů a vědců a byl adresován českým poslancům Říšské rady (tehdejšímu parlamentu Předlitavska, kde měli Češi své zástupce). Poslanci měli podle manifestu přestat být loajální s Rakousko-Uherskem a podporovat práva českého národa a českého státu.

Podle Volhejnové (2011) byl v čele Manifestu českých spisovatelů 1917, společně s Jaroslavem Kvapilem, i slavný spisovatel a autor historických románů, **Alois Jirásek**. Avšak jeho díla z doby husitské (např. romány *Mezi proudy* z roku 1881 či *Proti všem* z roku 1884), pobělohorské (např. román *Psohlavci* z roku 1885 nebo *Temno* z roku 1915) nebo pětidílný román *F. L. Věk* (1890–1907) z doby Národního obrození, zůstaly daleko více v povědomí lidstva, než skutečnost, že Jirásek působil jako poslanec Národního shromáždění za Československou národní demokracii, později se stal dokonce senátorem.

Manifest dále podepsali např. J. Š. Baar, O. Březina, J. Čapek, K. Čapek, J. Deml, V. Dyk, E. Krásnohorská, J. Mahen, J. S. Machar, M. Majerová, H. Malířová, I. Olbracht, F. X. Šalda a další.

4.2 Idea komunismu a proletariátu v umění, aneb hnací síla umělců po 1. světové válce

Kromě popisů hrůzných zážitků z 1. světové války se na půdě Československa objevuje vlna umělců smýšlejících v duchu komunismu, a komunismus ve svých dílech ztvárňujících. Zabývali se především kulturně-politickými, společenskými a sociálními otázkami. To vše s ideou beztřídní společnosti a nastolením proletariátu. Jak uvádí Lehár (2008), právě proletářská poezie, velice významná pro meziválečné období, byla postavena na ideji komunismu (ne však bolševismu) a hlásala revoluční změnu společnosti, opírající se o domnělé úspěchy společenských změn v Sovětském Rusku.

4.2.1 Komunistická strana Československa

Podle Nechvátala (2002) a Rupníka (2002) byla Komunistická strana Československa (KSČ) ultralevicová parlamentní politická strana v Československu, patřící do Komunistické internacionály (KI). K základním programovým východiskům této strany patřil třídní boj vedený dle sovětského vzoru, zahrnující likvidaci, a to i fyzickou třídních a ideologických nepřátel strany.

KSČ vznikla přejmenováním odštěpené větší části Československé sociální demokracie a její samotný vznik se datuje na květen 1921, kdy se konal ustavující sjezd KSČ v Národním domě v Praze. Programem strany byla koaliční vláda socialistických stran s levicí agrárníků. V době svého vzniku byla KSČ jednou z největších komunistických stran na světě, se kterou se muselo i na domácí politické scéně počítat, jelikož v parlamentních volbách již v roce 1925 skončila na druhém místě. V roce 1925 dochází k procesu „bolševizace“, což znamená utužení programové závislosti na Komunistické internacionále.

V roce 1929 se k moci v KSČ dostává Klement Gottwald. Ze strany pak odešla většina zakládajících členů, ale i přesto KSČ skončila v následných říjnových parlamentních volbách na čtvrté pozici a svou nemalou podporu jí voliči vyjádřili i ve volbách v roce 1935.

Během druhé republiky byla KSČ úředně rozpuštěna a vstoupila do ilegality a v průběhu 2. světové války se pak oficiálně zapojila do protifašistického odboje. Po válce se tato významná odbojová síla stala součástí Národní fronty⁴ a vlády Československa. V roce 1946 zvítězila ve volbách a soustavně připravovala zničení demokracie v Československu. V roce 1948, díky události známé jako „Vítězný únor“, převzala KSČ moc ve státě a svévolně pohltila Československou sociální demokracii. Období vlády KSČ je poznamenáno nejen totální nesvobodou, ale také spoustou zmařených životů a množstvím emigrujících. Ti pod tíhou bezmoci projevu byli často dohnáni k útěku přes hranice.

Dále autoři pokračují tím, že reforma KSČ, která znamenala především politické uvolnění, vyvrcholila za období Pražského jara 1968. Tento obrodný proces byl však ukončen invazí vojsk na území naší republiky paktu Varšavské smlouvy (Svazu sovětských socialistických republik, Maďarska, Německé demokratické republiky, Polska a Bulharska) dne 21. srpna 1968, prezentované jako bratrská a internacionální pomoc. V roce 1969 se k moci v KSČ dostává skupina komunistů v čele s Gustávem Husákem. Totalitní moc KSČ se upevnila a značně se omezila svoboda obyvatelstva. Docházelo k čistkám ve straně samotné a k pronásledování „nepohodlných“ občanů. Komunistický režim v Československu byl setřesen až těsně před rozpadem SSSR (Svazu sovětských socialistických republik), který existoval v letech 1922–1991. Stalo se tak v listopadu 1989 tzv. „sametovou revolucí“, kdy byla v Československu obnovena demokracie. Nástupnickou organizací v České republice se stala Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM). (Nechvátal; Rupnik, obojí z r. 2002)

---

⁴ Národní fronta - Celým názvem Národní fronta Čechů a Slováků. Seskupení politických stran a přidružených organizací v letech 1945–1990, které bylo založeno za účelem převzetí řízení státu po druhé světové válce. Rozhodující vliv v ní měla KSČ, s předsedou Zdeňkem Fierlingerem. <http://www.totalita.cz/vysvetlivky/nf.php>

4.2.2 Bolševizace komunistické strany

Otázka bolševizace, tedy proměna KSČ v radikální revoluční stranu, byla hlavním tématem na 3. sjezdu KSČ v září 1925. Jak uvádí Rupnik (2002), do Ústředního výboru Komunistické strany Československa se poprvé dostal Klement Gottwald. Proti bolševizaci se však stavěli centristicky orientovaní představitelé KSČ jako Bohumil Šmeral a Antonín Zápotocký, protože bolševizace znamenala rozvrat jejich koncepce KSČ coby masové strany. Vzhledem k tlaku Komunistické internacionály ovšem byla oficiálně bolševizace vyhlášena za stranický cíl.

Autor dále pokračuje rokem 1929, kdy se uskutečnil již 5. sjezd KSČ, kde Klement Gottwald ostře kritizoval stávající vedení KSČ v Československu. Podle Gottwalda se měla KSČ stát revoluční stranou a odvrhnout veškeré kompromisy, které nebyly v souladu se stranickým cílem. A tak se začal stranický cíl realizovat. Od nového vedení se distancovalo i mnoho intelektuálů a umělců (Manifest sedmi, viz níže).

V následujících parlamentních volbách v roce 1929 KSČ výrazně oslabil, nicméně si zachovala svou pozici důležité politické síly.

4.2.3 Manifest sedmi

Manifest sedmi byl protest sedmi umělců proti nové linii Komunistické strany Československa po jejím 5. sjezdu. Text vzniklý z podnětu I. Olbrachta vyšel jako leták s titulem *Spisovatelé komunisté komunistickým dělníkům*. Vyzýval k odstranění nového (Gottwaldova) vedení strany, které podle názoru podepsaných ohrožovalo masový charakter a akceschopnost KSČ. Signatáři byli poté ze strany vyloučeni. Byli to: I. Olbracht, manželka I. Olbrachta H. Malířová, S. K. Neumann, J. Hora, J. Seifert, M. Majerová a V. Vančura. Tento manifest byl odsouzen nejen vedením strany, ale i antimanifestem komunistických spisovatelů, kteří zachovali loajalitu vedení. Byli to K. Teige, K. Biebl, V. Nezval, V. Závada, F. Halas, K. Konrád, J. Weil, J. Fučík a další. (Lehár, 2008).

4.2.4 Komunismus v umění – umělecké skupiny doby

Poválečné období se vyznačuje nástupem tzv. avantgardní generace, která se formovala především v poezii a které se spojuje s řadou kulturně-politických polemik. Jak popisuje Vávra (2001), v roce 1920 vzniká z podnětu V. Vančury v Praze umělecké sdružení avantgardních umělců Devětsil (viz Příloha č. 4) a v roce 1923 vzniká jeho pobočka v Brně. V Devětsilu se sdružovala nově nastupující generace mladých umělců a jeho vliv poznamenal téměř všechny moderně orientované umělce své doby. Nejprve zastával Devětsil program proletářského umění tak, jak jej formulovali K. Teige a J. Wolker na přednášce Proletářského umění v roce 1922, ve kterém prohlašují: *„Pociťujeme neudržitelnost a nespravedlivost dnešního řádu a věříme v lepší představbu společnosti. Nacházejíce pevný a konkrétní plán v jejich marxistických thesích, nazíráme na svět historickým materialismem. Proto nové umění nám je uměním třídním, proletářským, komunistickým. O možnosti jeho nechceme debatovat. Je nám věrou a skutečností...“* Proletářské umění tak bylo považováno za umění třídní, proletářské, revoluční, tendenční, realistické a optimistické. (Teige, Wolker, 1922; Vávra, 2001)

Podle Balajky a kol. (1994) a Lehára (2008) mezi hlavní představitele avantgardní generace patří a k Devětsilu se hlásili především J. Wolker, J. Hora, J. Seifert, S. K. Neumann, J. Hořejší, M. Majerová, V. Vančura i I. Olbracht. K Devětsilu se též hlásili výtvarníci Štýrský a Toyen (vlastním jménem M. Čermínová), popřípadě i divadelníci J. Honzl, J. Frejka a J. Voskovec. Členové Devětsilu vydávali časopisy *Disk*, *Pásmo* a *ReD*. (viz Příloha č. 4)

O rok později vznikla v Přerově tzv. literární skupina, soustředující kolem sebe básníky J. Chaloupku, Z. Kalistu, dramatika L. Blatného, také J. Wolker, K. Biebla, kritika A. M. Píšu a další. Společně vydávali časopis *Host* a ve svých myšlenkách promítnutých do literární tvorby kladli důraz především na mravní přechod společnosti, nikoliv na násilný revoluční převrat. Měli blízko k expresionismu, protože válka posílila právě expresionistický obrat, který vedl od konkrétnosti k duchovnosti, od reality k deformaci a grotesknosti. Jako příklad můžeme uvést hru *Kokoko-dák* od L. Blatného z roku 1922, která ztvárňuje lidi,

chovající se výstředně a fraškovitě, někdy se až podobající zvířatům. Dílo je plné nelogičnosti a živelnosti.

Později, roku 1934 byla založena Surrealistická skupina, k níž se přihlásili zejména V. Nezval a K. Teige, dále K. Biebl, J. Štýrský, Toyen a J. Honzl. Jednalo se nejen o básnické, ale především kulturní hnutí s revoltou proti měšťácké společnosti a jejím konvencím. Autoři chtěli uvolnit lidskou představivost, hlásili se k Máchovi.

Komunismus měl samozřejmě i své zaryté odpůrce. K nejvýznamnějším z řad umělců patřili například F. X. Šalda a V. Holan.

4.2.5 Významní komunisticky smýšlející umělci

Julius Fučík

Jak píše Haškovec a Muller (2005), již v osmnácti letech vstupuje do KSČ novinář a spisovatel Julius Fučík, v očích dnešního světa spíše tragický symbol života zneužitého komunistickou propagandou. Roku 1937 se Fučík stává zástupcem šéfredaktora *Rudého práva*. Po nástupu fašismu se snaží všemožně skrývat, ale nakonec je zatčen a odsouzen k trestu smrti za účast v protifašistickém odboji. Fučík byl popraven nacisty v roce 1943.

Jeho nejznámějším dílem se stala *Reportáž psaná na oprátce* (1946), která vznikla během jeho pobytu ve vězení. Jde o působivé svědectví popisující vzpomínky na odboj, zatčení a výslechy. Toto dílo bylo zfilmováno a přeloženo do mnoha světových jazyků.

Úryvek z Fučíkových zápisků v době, kdy autor ví, že se blíží konec jeho života: „*Počítali jsme vždycky se smrtí. Věděli jsme: dostaneme-li se do rukou gestapa, znamená to konec...I má hra se chýlí ke konci. Ten už jsem nenapsal. Ten už neznám. To už není hra. To je život. A v životě není diváků. Opona se zvedá. Lidé, měl jsem vás rád. Bděte!*“ (Fučík, 1946, s. 121–122)

František Halas

Významný český básník, který již za 1. světové války padl do ruského zajetí. Jak uvádí Forst (1993), Halas se po válce stal spoluzakladatelem Devětsilu

a i během své vojenské služby publikoval. Např. jeho básnická prvotina *Sépie* (1927) nebo *Kohout plaší smrt* (1930) přinášejí do poetické hravosti tón hořkosti, děsu, smrti a prázdnoty. V roce 1938 je Halas povolán do armády na obranu proti fašismu, také se podílí na ilegálním domácím odboji. Z roku 1938 pochází Halasova básnická sbírka *Torzo naděje* (1938), která je považována za nejbolestnější ohlas na Mnichovskou dohodu v české literatuře. Hořké pocity nepokrytě Halas vyjadřuje v básni *Mobilizace*.

Mobilizace

*„Na knoflík vředů zapjata jsou těla
za hadry hesel duše zahnívá
rozetou z vředů Evropo jsi celá
Ty zmije zrádlivá
Vraženo v kámen co se k nebi pjalo
kroupami z ocele
a rány Kristu znova roztrhalo
úpění dětí stařen v kostele...
...Klenotem erbovním
mé země
zůstane ta noc
Proč přišla po ní rána s hrudí pelikána
Tamta noc
Noc z dvojic torza dělající
Noc s vlasem výbuchů a střel
Noc nesmrtelnost lidu snící
Noc s klouby letadel a děl...“*
(Halas, 1938, s. 90)

Jaroslav Hašek

Dalším významným umělcem, kterého oslovila idea komunismu, byl satirik Jaroslav Hašek, autor světově proslulého románu s postavou hlavního hrdiny Švejka. Hašek byl výstřední a svérázný, z gymnázia byl vyloučen pro účast na politické demonstraci. Kvůli výtržnostem měl také neustálé potíže s policií.

V roce 1911 založil v hospodě „Stranu mírného pokroku v mezích zákona“, která byla míněna jako výsměch tehdejšímu politikaření. Za války se přihlásil jako dobrovolník do československých legií, poté vstupuje do Rudé armády. Počátkem roku 1920 se však vrací do Prahy a pouští se do nedokončeného románu o Švejkovi. Postavu Švejka líčí jako poslušného, avšak mazaného pitomce, který plní rozkazy do puntíku a odhaluje jejich nesmyslnost. Zřetelný v textu je také protirakouský postoj. Švejk se stává „chytrým hlupákem“, čímž se dílo dodnes vzpírá jednoznačnému výkladu. Dílo se totiž přehupuje mezi komedií a tragédií, fraškou a vážným příběhem. Kniha byla přeložena do mnoha jazyků a oceňována jako originální protiválečný román. Hašek zemřel nenadále ve věku 40 let. (Haškovec, Müller, 2005)

Josef Hora

Český básník, prozaik, literární kritik. Podle Lehára (2008) v letech 1920–1929 řídil kulturní rubriku *Rudého práva*. Roku 1929 byl, po podepsání Manifestu sedmi (viz s. 34) vyloučen z KSČ. Byl jedním z předních organizátorů jednotné fronty boje umělců proti fašismu, zemřel však v prvních dnech války po vážné nemoci. Mezi jeho nejvýznamnější díla zahrnutá do proletářské poezie patří: sbírka *Básně* (1915), *Pracující den* (1920), *Bouřlivé jaro* (1923), *Strom v květu* (1926). Později však Hora tvoří díla poukazující na sílu a nebezpečí nastupujícího fašismu. Např. *Tiché poselství* (1936) a *Domov* (1938).

Jiří Mahen

Komunisticky smýšlel a projevoval se také básník, prozaik, dramatik a publicista, anarchista a socialista Jiří Mahen. Neunesl tíhu tehdejšího světa a v důsledku německé okupace a osobní deprese spáchal v roce 1939 sebevraždu.

Mahenova lyrická tvorba se pojí s jeho životním postojem anarchistického buřiče, později byl ovlivněn impresionismem. Tvořil i prozaická díla, dramata a knížky pro děti. Mezi jeho nejznámější díla patří například tragédie na motivy slovenské lidové pověsti *Jánošík* (1910) nebo protiválečné sociálně kritické hry *Nebe, peklo, ráj* (1919), *Dezertér* (1923) a další. (Opelík, 2000).

Marie Majerová, Marie Pujmanová

Mezi známé, levicově orientované umělce patří rovněž zástupkyně ženského pohlaví. Podle Opelíka (2000) to byly především české spisovatelky a novinářky Marie Majerová a Marie Pujmanová. Marie Majerová se aktivně zapojovala do mládežnického dělnického hnutí, byla členkou sociálně demokratické strany, od roku 1921 pak členkou KSČ. V roce 1929 se však, po bolševizaci KSČ, se stranou rozešla. Tato redaktorka *Rudého práva* byla průkopnicí tzv. socialistického realismu v literatuře, avšak za okupace nesměla publikovat. Po válce se pak aktivně podílela na komunistické kulturní politice. Marie Pujmanová se zabývala především dělnickou otázkou. Ve svých dílech agitovala proti nezaměstnanosti a fašismu. Přispívala do *Rudého práva* (kde se snažila působit na děti), dále psala do *Literárních novin*, *Lidových novin*, *Tribuny*, *Českého slova* a *Přítomnosti*. V 50. letech vstoupila do KSČ a stala se jednou z hlavních propagátorek politických procesů. Žádala například maximální tresty pro takzvané „zrádce“.

S. K. Neumann

Ve výčtu této kapitoly – komunisticky smýšlejících umělců, nelze opomenout novináře, básníka a překladatele S. K. Neumanna, který byl vůdčí osobností anarchistických básníků a generace buřičů. Po první světové válce, kterou prožil na balkánské frontě, přivedl část anarchokomunistů do KSČ. Působil jako redaktor komunistických časopisů *Červen*, *Proletkult* a *Kmen*. V roce 1929 sice KSČ kvůli její bolševizaci opouští, ale brzy se vrací do jejich řad. Jeho oddanost komunismu můžeme spatřit v básni *Rudé zpěvy* (1923) a na 1. světovou válku odkazuje v dílech *Válčení civilistovo* (1925), *Bragožda* (1928) nebo *Vzpomínky* (1931). (Lehár, 2008).

Jaroslav Seifert

Velice významný lyrický básník, jediný český nositel Nobelovy ceny za literaturu (1984). Jak píše Vondra (2009), Seifert se narodil v dělnické rodině a ovlivněn tímto prostředím tíhl k proletářskému postoji. Byl radikálně levicově orientován a ještě ani nedokončil studia a už přispíval do levicového tisku

(*Červen, Proletkult*), později působil v redakci *Rudého práva*, brněnské *Rovnosti* a v letech 1923–1927 byl zaměstnancem pražského komunistického knihkupectví a nakladatelství. Jako zakládající člen Devětsilu se aktivně podílel na formování své generace spolu s V. Nezvalem a J. Wolkerem. Seifertova prvotina *Město v slzách* z roku 1921 se řadí k proletářské poezii a byla věnována S. K. Neumannovi. Na rozdíl od Neumanna však Seifert nikdy nepodlehł planému agitátorství a hlásání komunistických tezí. Ve stejném duchu jako *Město v slzách* je napsaná i druhá sbírka *Samá láska* (1923). Seifertovi verše se pak postupně mění pod vlivem poetismu, který se plně projevil ve sbírce *Na vlnách TSF* z roku 1925. Jak již bylo zmíněno, v roce 1929 podepisuje tzv. Manifest sedmi (viz s. 34) a tím je vyloučen z KSČ. Jako reakci na tuto událost sepisuje báseň *Poštovní holub*.

Poštovní holub

„...*Bílým šátkem mává,*
kdo se loučí,
každého dne se něco končí.
Poštovní holub křídly o vzduch bije,
vraceje se domů,
s nadějí i bez naděje
věčně se vracíme domů.
Šetři si slzy
a usměj se uplakanýma očima.
Každého dne se něco počíná,
něco překrásného se počíná...“

(Seifert, 1929, s. 12)

Další Seifertovy básnické sbírky *Jaro sbohem* a *Zhasněte světla* (obě z roku 1938), odhodlaně vyzývají k obraně vlasti a varují před fašistickou hrozbou. Sbíрка *Zhasněte světla* (1938) pak přímo odráží reakci na Mnichovskou dohodu. Vlastenecký patos se v ní mísí s obavami o osud rodné země. Za okupace se básník obrací k české minulosti například básnickou sbírkou *Vějíř Boženy Němcové* z roku 1940, a snaží se tak překonat úzkost svou láskou k rodné zemi

a vírou v český národ. Jinotaje *Světlem oděná* z roku 1940 a *Kamenný most* z roku 1944 jsou básně přímo namířené proti okupantům a jejich zruďné ideologii. Po válce uspořádal Seifert pochmurné verše z roku 1938 spolu s básněmi radujícími se z osvobození od fašismu do sbírky *Přilba hlíny*, která vyšla roku 1945. V 50. letech Seifert těžce onemocněl a znovu se čtenářům ohlásil až po devíti letech básnickou sbírkou *Koncert na ostrově* (1956), jež znamenala přelom v jeho tvorbě. Verš byl teď strohý, věcný a jen málo poetický. *Halleyova Kometa* a *Odlévání zvonů* (obě z roku 1967), *Deštník z Picadilly* (1979), *Morový sloup* (1981), *Býti básníkem* (1983), kde zaznívá smutek i radost v jednom verši.

Ondřej Sekora

Nelze opomenout autora proslulého Ferdy Mravence, výrazného českého spisovatele, žurnalistu, kreslíře, grafika, ilustrátora, karikaturistu a entomologa Ondřeje Sekoru. Jak píše Opelík (2000), Sekora spolupracoval s rozhlasem, televizí, filmem i divadlem. Psal a ilustroval hlavně knihy pro děti. Jak již bylo zmíněno, vytvořil do značné míry autobiografickou figurku Ferdy Mravence (poprvé se objevila v *Lidových novinách* 1932 jako postavička v kreslených seriálech pro dospělé). Sekorovy příběhy spojují zábavnost s poučností a mravním ponaučením. Jeho ilustrace byly blízké stylu animovaného filmu. Za okupace v letech 1944–1945 byl vězněn v pracovních táborech v Polsku a Německu. V autentickém deníku s hořkým humorem vylíčil strasti života v koncentračním táboře. I v táboře kreslí a píše, se spoluvězněm Oldřichem Novým hraje maňáskové divadlo. V předválečných letech se věnoval i politické karikatuře. V poválečných letech se svým způsobem aktivně účastnil na propagandě komunistického režimu.

Vítězslav Nezval

Vítězslav Nezval byl významný český básník, představitel poetismu a průkopník literárního surrealismu u nás. Osobností byl však těžko definovatelnou. Na jednu stranu vystupoval jako rebel, zároveň však působil jako zanícený komunistický agitátor. Jeho umělecká tvorba také nebyla jiná. Zasáhl totiž do všech tehdejších uměleckých směrů, dovedl básnit mysticky, dětsky

křehce, ale i v milostných tónech. Roku 1922 vydává ve sborníku mladého uměleckého sdružení Devětsil (viz s. 35) první velkou skladbu *Podivuhodný kouzelník*. Roku 1924 vydává druhou sbírku veršů zvanou *Pantomima*, jež se stala vzorem a zároveň nedostižným vrcholem pro tvorbu poetistů. Nezval se stal skutečným akrobatem verše, žonglérem se slovy a fantazií, jak dokazují sbírky *Menší růžová zahrada* (1926), *Nápisy na hroby* (1927), *Akrobat* (1927), *Bliženci* (1927) a *Básně noci* z roku 1930. Zde shromáždil to nejlepší ze své dosavadní tvorby, např. epickou báseň *Edison*, která pojednává o velkolepém vynálezci, jež je symbolem tvůrčích sil lidstva i autorových obav před prázdnotou a smrtí.

Ve 30. letech se básník snaží nalézt nové formy vyjádření, věnuje se volným překladům děl světoznámých autorů (E. A. Poa, J. A. Rimbauda) a svým dojmům z cest. Navštívil Francii a seznámil se s místními surrealisty, kteří jej inspirovali metodou, vyzdvihující význam podvědomí a snu, opírající se o spontánní řazení obrazů bez logické návaznosti. Z této inspirace vznikly básnické sbírky *Žena v množném čísle* a *Praha s prsty deště* (obě z roku 1936). Vrchol Nezvalovy surrealistické tvorby představuje sbírka *Absolutní hrobař* (1937). Později následuje období, kdy se Nezvalovy verše vzdávají novátorských postupů a promlouvají o prostých citech. To je patrné např. ve sbírkách *Matka Naděje* (1938) a *Pět minut za městem* (1940). Po válce svou tvorbou Nezval podporuje budování socialistické společnosti. Píše sice obsahově pochybné, ale nadále formálně vybroušené verše v poemách *Stalin* (1949), *Zpěv míru* (1950) a *Z domoviny* (1951). Byl úspěšný i jako dramatik s milostnou komedií *Milenci z Kiosku* (1932), rovněž zaujalo i dramatické podobenství varující před nebezpečím atomové války *Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou* (1956).

Ivan Olbracht

Národní umělec Ivan Olbracht – český spisovatel, prozaik, publicista, novinář a překladatel německé prózy. Roku 1921 vstoupil do KSČ a začal působit jako komunistický novinář především v *Rudém právu*. Za první republiky byl dvakrát vězněn za své příliš revoluční komunistické názory. V roce 1929 z KSČ vystoupil po podepsání Manifestu sedmi. (viz s. 33)

V parlamentních volbách v roce 1946 byl jako člen KSČ zvolen poslancem Ústavodárného Národního shromáždění, zákonodárného sboru ČSR.

Olbrachtovo dílo je velmi ovlivněno sociálními otázkami, též problematikou socialismu a revoltou proti měšťácké společnosti. Otázku socialismu Olbracht řešil naprosto nekriticky mimo jiné také v několika nadšených reportážích ze Sovětského svazu, který sám navštívil. Nejen k otázkám socialismu, ale i k samotnému Sovětskému svazu přistupoval zcela nadšeně a nekriticky.

Výrazným zlomem v jeho tvorbě byla návštěva Podkarpatské Rusi, jejíž problematice se věnoval celá 30. léta. Toto období bývá považováno za vrchol Olbrachtovy literární tvorby.

Významné dílo J. Olbrachta *Anna proletárka* (1928) popisuje zranění služky v uvědomělou revoluční pracovníci a bojovníci. Jednalo se o agitační román, v němž autor líčí z třídního hlediska buržoazní a proletářské prostředí a na němž ukazuje zrod komunistické strany v bojích o Lidový dům (1920). Dílo bylo úspěšné především po roce 1948.

Jak již bylo zmíněno, nejvýznamnější Olbrachtova tvorba pocházela z prostředí Podkarpatské Rusi. Dílo *Země bez jména* (1932) je spíše reportáž, informující o žalostné sociální a národnostní situaci na Podkarpatské Rusi, analyzující historické události a charakterizující tamější obyvatelstvo (rusínských pastevců a dřevorubců, židovských řemeslníků a obchodníků, Čechů, Maďarů, Rumunů, Cikánů). Nelze opomenout Olbrachtova díla jako je *Nikola Šuhaj Loupežník* (1933) nebo *Golet v údolí* (1937).

Olbracht také vydal několik nadšených reportáží ze SSSR, kde k této zemi a především k socialismu přistupoval zcela nekriticky. (Ondra, 1982).

Vladislav Vančura

Jak píše Haškovec a Müller (2005) Vančura byl skvělý, po jazykové stránce nepřekonatelný český spisovatel – prozaik, současně dramatik, filmový scénárista a režisér. Byl členem KSČ od jejího založení. Při ohrožení republiky fašismem svoji aktivitu ve straně vystupňoval a stal se vedoucím spisovatelské sekce ilegálního Výboru inteligence a také spolupracoval s druhým ilegálním

Ústředním výborem KSČ. Právě pro jeho protifašistickou aktivitu byl Vančura v roce 1942 zatčen Gestapem při nacistickém běsnění po atentátu na Heydricha. Po statečném absolvování výslechů, kde nic nevyzradil, byl zastřelen na nacistickém popravišti v Kobylicích. K nejvýznamnějším českým protiválečným dílům patří Vančurův román *Pole orná a válečná* (1925). Uměleckou výpověď o okupaci naší země jsou nedokončené *Obrazy z dějin národa českého* (1939–1940). Vančura však navždy zůstane v pamětech lidí zejména následujícími romány a povídkami, které byly většinou také zfilmovány: *Rozmarné léto* (1926), *Markéta Lazarová* (1931), *Útěk do Budína* (1932), či *Konec starých časů* (1934).

Karel Teige

Karel Teige – levicově orientovaný český kritik, teoretik umění, publicista a překladatel, vůdčí osobnost Devětsilu a propagátor proletářského umění. Svým dílem *Surrealismus proti proudu* (1938) však vystoupil proti českým stalinistům. Po roce 1948 se také nepřizpůbil socialistickému režimu, a tudíž nesměl publikovat. (Haškovec, Müller, 2005).

Emil František Burian

Podle Haškovce a Müllera (2005) byl E. F. Burian snad nejvýznamnější levicově orientovaný divadelní a filmový režisér umělecké avantgardy 1. pol. 20. století. Do komunistické strany vstoupil v necelých dvaceti letech. Začínal v Osvobozeném divadle, dále pokračoval ve svém divadle D 38 a D 41. V roce 1941 bylo divadlo nacisty zavřeno a E. F. Burian byl deportován do koncentračního tábora. Po návratu obnovil divadlo pod názvem D 46. Tvorba z tohoto období je výrazně ovlivněna zážitky z koncentračního tábora. Autor se v dílech *Viděno slzami* 1947, *Jeden ze všech* 1947, *Vítězové* 1955 se zaměřuje především na objektivní popis života v koncentračních táborech. Po únoru 1948 i E. F. Burian v literární tvorbě vychází vstříc komunistické ideologii a nárokům na socialistické umění, až příliš propadá budovatelskému ideálu, což je patrné v dílech *Láska ze všech nejkrásnější* (1948), či *Pařeniště* (1950).

4.3 Demokratický proud

Podle Lehára (2008) se demokratický proud v československé meziválečné literatuře vyznačuje všestranným pohledem autorů na soudobou společnost. Jsou kritičtí, nicméně nedostatky nechtějí odstranit revolucí, ale reformami. Autoři se vyznačují také zájmem o prostého člověka a jeho běžný, každodenní život. Podle nich má být člověk měřítkem všeho, má mít možnost bez omezování se všestranně rozvíjet, a také proto vystupují protifašisticky. Politicky se tyto autoři hlásili k liberálům, k „hradnímu křídlu“ české politiky (demokratického levého středu) a k prezidentu T. G. Masarykovi. Z filozofického pohledu byli přívrženci pragmatismu: pravdivé je to, co je prakticky užitečné, co se osvědčí v praxi. Do demokratického proudu v českém meziválečném období řadíme především tyto autory: Eduarda Basse, bratry Čapkové, Karla Poláčka, Ferdinanda Peroutku a další.

Eduard Bass

Eduard Bass – český novinář, publicista, reportér a dramatik. Jeho kariéra je spjata především s Lidovými novinami, kde v letech 1933–1941 zastával funkci šéfredaktora. Během okupace byl nucen přerušit svoji novinářskou činnost a věnoval se výhradně spisovatelství, a to především literatuře, posilující české národní vědomí. Mezi jeho nejvýznamnější díla patří především *Klapzubova jedenáctka* (1922) a *Cirkus Humberto* (1941). (Lehár, 2008).

Josef Čapek

Stejně jako jeho bratr Karel byl neohroženým bojovníkem proti fašismu. Roku 1939 byl zatčen a celou válku strávil v koncentračních táborech. Čapek však neztrácel naději v život a svobodu. Konce války se ale nedočkal. Zemřel počátkem dubna 1945 na tyfus. Posmrtně pak vyšly jeho *Básně z koncentračního tábora* (1946), avšak nejznámějším Čapkovým dílem je bezpochyby *Povídání o pejskovi a kočičce* z roku 1929. (Haškovec, Müller 2005).

Karel Čapek

Karel Čapek – jeden z nejvýznamnějších českých literátů, novinářů a překladatelů, představitel moderní utopické a detektivní literatury. Jak uvádí Haškovec a Müller (2005), Čapek se stal po studiích na vysoké škole roku 1917 redaktorem *Národních listů*. Od roku 1921 působil v *Lidových novinách*, kde publikoval množství článků, kritik, sloupků a fejetonů. Působil také jako dramaturg a režisér Vinohradského divadla. Společně s bratrem vydali sbírku povídek *Zářivé hlubiny* (1916), o rok později již sám vydal sbírku *Boží muka*, v níž spekuluje nad tajemstvím života a lidskou existencí. Toto téma dále rozvíjí v *Trapných povídkách* z roku 1917. Roku 1921 bylo uvedeno Čapkovo drama *R.U.R.*, které autora proslavilo po celém světě a zároveň odstartovalo sérii Čapkových utopických děl s inspirací ve sci-fi H. G. Wellse. Mezi tato díla patří především *Továrna na absolutno* (1922), *Krakatit* (1924) a později *Válka s mloky* (1936). Ve všech těchto dílech Čapek jakoby předvídá nebezpečí ohrožení státu fašismem, je si také vědom neodvratitelného vědeckého pokroku, ale i jeho možné ničivé síly.

Alegorií lidských vlastností je dalším Čapkovým dílem drama *Ze života hmyzu* (1921). Na jednotlivých druzích hmyzu autor ukazuje typické lidské vlastnosti. Drama *Věc Makropulos* (1922) vyjadřuje tragédii ženy, která je nesmrtelná. Svě vynikající stylistické umění však Čapek prokázal v povídkách. Jedná se o *Povídky z jedné kapsy* a *Povídky z druhé kapsy* (1929), ale své umění prokázal také v *Knize Apokryfů* (1945). Otázkami lidské existence se Čapek zabývá v románech *Hordubal* (1933), *Povětroň* (1934) a *Obyčejný život* (1934). Problém osobní statečnosti rozvíjí téměř na prahu války v románu *První parta* (1937) a v dramatech *Bílá nemoc* (1937) a *Matka* (1938). Čapkova tvorba má velice široký záběr. Opomenout nelze Čapkovu tvorbu pro děti. Nejznámější je dílo *Dášenska čili život štěněte* (1933) a úsměvné cestopisné črty, např. *Italské listy* (1923) či *Výlet do Španěl* (1930). Významný je též portrét našeho významného prezidenta *Hovory s T.G.M.* (1928–1935).

V době hrozící nacistické okupace byl Karel Čapek jedním z hlavních motorů odporu. Využil veškeré své možnosti a kontakty pro vyburcování národa

a světa k zachování svobody. Evakuaci do Anglie jako správný vlastenec odmítl. Koncem roku 1938 však náhle umírá na následky chřipky a zánětu ledvin.

Čapek se vždy snažil vyhybat psaní o podstatě zla. Vždy se snažil ve čtenáři vzbudit pozitivní dojmy, což dokazuje úryvek z citátu ze stati: *Proč nejsem komunistou* (1924), otištěné v časopise *Přítomnost*:

„Dnešnímu světu není třeba nenávisť, nýbrž dobré vůle, ochoty, shody, a spolupráce; je mu třeba vlídnějšího morálního klimatu; myslím, že by se s trochou obyčejné lásky daly ještě dělat zázraky.“ (Čapek, 1924 in Kosatík, 2010, s. 251)

Ferdinand Peroutka

Podle Kosatíka (2010) byl Peroutka, redaktor časopisu *Přítomnost*, nejvýznamnější český novinář 20. století. Stal se významnou osobností demokratického Československa. Peroutka byl svou veřejnou činností úzce spjat s osudy republiky a právem je počítán k jejím budovatelům. Svojí činností, inteligencí, postoji a názory se stal po roce 1938 hrozbou pro fašisty a později po válce i pro komunisty. Roku 1943 byl proto zatčen a odvezen do koncentračního tábora, kde strávil celou válku. Prožitky z ní pak zachytil v románu *Oblak a valčík* (1948). Ještě v průběhu války mu byla nabídnuta svoboda, pokud bude v časopise *Přítomnost* podporovat fašisty. Peroutka, věrný vlasti, odmítl.

Po válce se stal šéfredaktorem *Svobodných novin* a obnovil vlastní deník, který nazval *Dnešek*. Komunisté záhy poznali, že je pro ně vysoce inteligentní novinář velmi nebezpečný a zbavili jej veškerého delegátství. Peroutkovi se podařilo uprchnout do Německa, kde se stal jedním z nejvýznamnějších bojovníků za návrat demokracie v Československu. Roku 1950 odjel do USA, kde se stal ředitelem rozhlasové stanice Svobodná Evropa. Napsal zde přes 1500 rozhlasových komentářů, kterými pomáhal lidem orientovat se v nelehké situaci v socialistickém Československu. Zemřel v USA na rakovinu plic.

4.4 Život lidí v koncentračním táboře s hvězdou i bez ní

Mezi významné umělce, jejichž životní osudy byly ovlivněny změnami ve společnosti, patří bezpochyby také, a to velkou měrou, umělci židovského

původu. Ti byli snad ze všech obyvatel Československa nejvíce ohroženi fašistickým běsněním během 2. světové války. Právě kvůli fašisty hlásanému antisemitismu (protižidovství), který neznamenal nic jiného než fyzickou likvidaci židů, se tito umělci museli všemožně skrývat či emigrovat, aby si zachránili holé životy. Byl to dlouhý, nelidský boj, často závisející na pomoci, ochotě, oběti, a hlavně odvaze druhých lidí, který často končil špatně ne jen pro zachraňované, ale i pro zachránce

Mezi nejvýznamnější českožidovské umělce patří především Otto Gutfreund, Hugo Haas, Karel Poláček, Egon Hostovský, Ota Pavel, Jiří Weil a další.

Do koncentračních táborů však byli nuceně odvezeni i další lidé, nepohodlní i jinak, než čistě svým původem. Jednalo se především o členy KSČ, hlavního nepřítele fašistů, ale i o další nevinné občany. Část svého života „prožili“ v koncentračním táboře také spisovatelé Josef Čapek, malíř Emil Filla, herec Oldřich Nový, Ondřej Sekora a další.

Emil Filla

Podle Haškovce a Müllera (2005) byl Filla významný český malíř, grafik, sochař, redaktor a zároveň vůdčí představitel českého kubismu. Jeho cyklus maleb *Boje a zápasy* (viz Příloha č. 6) odráží boj s fašismem v Evropě, vizi blížící se války. V září 1938 byl Filla zatčen gestapem společně s Josefem Čapkem a odvezen do koncentračního tábora, kde strávil 5 let. Poté se vrací, stává se profesorem na vysoké škole uměleckoprůmyslové a dále se věnuje kresbě, především krajinomalbě, která se pro něj stává symbolem vlasti a svobody, o které byl ochuzen při svém nuceném pobytu v koncentračním táboře. I přes rozsáhlý cyklus krajinomaleb z Českého středohoří stále nezapomíná na svůj život v koncentračním táboře, ke kterému se vrací malbou *Osvobození Buchenwaldu* (1947).

Hugo Haas

Podle Matějkové (2010) byl Hugo Haas jeden z nejvýznamnějších prvorepublikových herců a režisérů, jehož židovský původ ho však předurčil

k jinému osudu než hereckému. Silicí fašismus zmařil jeho hereckou kariéru v Československu a jen shodou okolností a náhod se mu podařilo se svojí manželkou Bibi emigrovat do Francie, později Španělska, Portugalska, USA, Itálie a Rakouska. Jejich příbuzní, kteří museli zůstat v Československu, byli během fašistického vyhlazování židů popraveni.

Hugo Haas ztvárnil hlavní role v nespočtu filmů, a to jak v českých, tak později v emigraci, v zahraničních. Věnoval se též režii, scénáři i produkci filmů. Mezi nejznámější meziválečné filmy patří především *Život je pes* (1933), *Ať žije nebožník* (1935), *Velbloud uchem jehly* (1936), *Děvčata nedejte se* (1937) a snad nejznámější *Bílá nemoc* (1937) podle námětu K. Čapka. Haas *Bílou nemoc* režíroval a zároveň ztvárnil hlavní roli doktora Galéna, který jako jediný vlastnil lék na zákeřnou a smrtící bílou nemoc. Zachránil spoustu životů prostým lidem, avšak po vlivných a vysoce postavených žádal, aby využili svého vlivu a zastavili nesmyslné boje a války. Osud Galéna však skončí nešťastně a jeho přání skoncovat s válčením zůstane nenaplněno.

Egon Hostovský

Jak uvádí Forst (1993), Hostovský byl český židovský prozaik, autor psychologických próz. I přes jeho židovský původ do koncentračního tábora deportován nebyl, protože během 2. světové války uprchnul kvůli obavám o vlastní život do Paříže, později do New Yorku, kde pracoval na československém konzulátě. Odrazem života židovské komunity jsou díla *Zavřené dveře* (1926), *Ghetto v nich* (1928), *Případ profesora Körnera* (1932) a další. V exilu pak vydává díla *Listy z vyhnanství* (1946), *Úkryt* (1946) nebo *Cizinec hledá byt* (1947), prozaická díla zrcadlící situaci a duševní procesy člověka zbaveného vlasti.

Oldřich Nový

Velmi významný český filmový a divadelní herec, režisér, skladatel, dramaturg a zpěvák. Známy především z filmů *Falešná kočička* (1937), *Eva tropí hlouposti* (1939), *Kristián* (1939), *Hotel Modrá hvězda* (1941), *Valentin Dobrotivý* (1942) atd. V roce 1944 byl společně se svou ženou, původem

židovkou, deportován do koncentračního tábora, ze kterého se po válce vrátil. Komunistický režim jej však umělecky zničil. Účinkoval v mnoha dalších úspěšných filmech či seriálech (*Pytláková schovanka* (1949), *Světáci* (1969) nebo *Taková normální rodinka* (1971)). Nic se však nevyrovnalo slavnému „Zavřete oči, odcházím...“ (Tunys, 2011)

Karel Poláček

Významný český spisovatel a novinář, syn židovského obchodníka. Podle Opelíka (2000) se Poláček stal redaktorem *Lidových novin*, kde přispíval svými originálními sloupky, fejetony a povídkami. Námětem jeho próz je lidská malost, viděná humorně i tragicky. Do jeho rodiště umístil Poláček děj románové tetralogie (pátý díl zůstal nedokončen): *Okresní město*, *Hrdinové táhnou do boje*, *Podzemní město* a *Vyprodáno* (1936–1939). V díle zobrazuje občany města z různých společenských vrstev, od žebráků po důstojníky. To vše v dusné atmosféře před 1. světovou válkou a během ní. Komický ráz má román *Muži v offsidu* (1931), s výstižným popisem psychologie sportovních diváků. Posmrtně pak byla vydána asi jeho nejznámější kniha *Bylo nás pět* (1946). Životní osud tohoto talentovaného umělce byl však tragický. Jeho novinářský i literární talent se bohužel nemohl rozvíjet dál, protože byl odvečen do koncentračního tábora, kde na počátku roku 1945 umírá.

Jiří Weil

Český židovský spisovatel, překladatel. Jak zmiňuje Opelík (2000), Weil byl přesvědčeným komunistou, působil v SSSR jako překladatel. Vstoupil do KSČ, ale v roce 1937 byl ze strany vyloučen za svůj román *Moskva – hranice* (1937), kde až příliš přesně odhadl fungování stalinismu. Weil byl původem žid, což pro něj znamenalo nelehký úděl. Během 2. světové války odmítl nastoupit do transportu židů, a tak se musel skrývat. Po svém dopadení předstíral sebevraždu a až do roku 1945 žil v ilegalitě. Jeho rodina zahynula v koncentračním táboře. Za autentické dílo z Weilova života je považováno *Život s hvězdou* (1949), kde autor popisuje vědomí židovského člověka, jehož život je mařen válkou.

Ota Pavel

Ota Pavel, vlastním jménem Otto Popper, byl podle Opelíka (2000) syn židovského obchodníka. Pavel byl český prozaik, novinář a sportovní reportér. Fašistické běsnění se jej během 2. světové války dotklo tak, že jeho velká část rodiny byla deportována do koncentračního tábora. Poté žil sám s matkou, která nebyla židovského původu. Některé jeho prózy, *Smrt krásných srnců* z roku 1971 a *Zlatí úhoři* z roku 1985, byly úspěšně zfilmovány.

4.5 Proti proudu, aneb vždy si stojíme za svým!

Při nástupu k moci německého Führera Adolfa Hitlera (blíže viz s. 18) a jeho postupné expanzi a šíření fašismu do českých i dalších evropských zemí se česká společnost zcela přirozeně začala stavět do opozice kvůli obavám o zachování samostatného státu. Různě se však dá projevovat nesouhlas. Například na umělecké scéně byly projevy nesouhlasu velice bohaté, avšak také nejvíce stíhané, protože byly představovány a hlášány veřejně. Autoři především varovali před silicím fašismem (např. i K. Čapek v dílech *Továrna na absolutno* (1922), *Krakatit* (1924) a později *Válka s mlouky* (1936), viz s. 46).

Karel Hašler

Český písničkář, herec, textař, skladatel, spisovatel a režisér, který, během 2. světové války, i přes zákaz zpíval vlastenecké písně. Podle Brože a Frídy (1959) byl také proto na počátku roku 1941 zatčen gestapem a deportován do koncentračního tábora, kde ještě téhož roku umírá. Mezi nejznámější Hašlerovy písně patří například několika generacím známá *Ta naše písnička česká*, dále pak *Po starých zámeckých schodech*, *Pětatřicátníci*, *Já mám holku od Odkolků* a další.

Jiří Voskovec a Jan Werich

Tato nezapomenutelná dvojice se poznala na střední škole, sblížilo je však až sdružení mladých umělců Devětsil v roce 1926. Jak uvádí Lehár (2008), jejich první divadelní hra – *Vest Pocket Revue* (1927), sklídila veliký úspěch a oba se stali členy Osvobozeného divadla. Jejich osobitý styl se vyznačoval především inteligencí, zábavností, odlišující se od komerční zábavy, parodující vše, co

zavánělo měšťanstvím, snobismem a omezeností. Svou civilností, slovním žonglérstvím a na druhé straně fantaskností a nadsázkou se jejich tvorba stala součástí tehdejší pokrokové slovesné kultury. Hudba Jaroslava Ježka představením přidávala na napětí a spádu. Dvojice se inspirovala také kinematografií, kdy zavedla tzv. forbíny (předscény), hrané před oponou, původně určené k vyplnění přestávek.

Opravdového mistrovství dosáhli V + W ve hrách, které by se daly souhrnně nazvat jako politická satira. Šlo především o následující hry: *Golem* (1931), *Caesar* (1932), *Osel a stín* (1933), *Svět za mřížemi* (1933) a *Kat a blázen* (1934). Tento druh humoru však nenašel pochopení u politiků a dvojice umělců z Osvobozeného divadla roku 1935 odešla. Na nové scéně s příznačným názvem Spoutané divadlo uvedli *Baladu z hadrů* (1935). Dále pak divadelní hry *Rub a líc* (1936), *Těžká Barbora* (1937) a *Pěst na oko* (1938) v nichž aktuálně reagovaly na hrozbu fašismu a velice kritizovaly jakoukoliv moc beroucí lidem svobodu. Nebylo se čemu divit, když bylo po Mnichovu divadlo uzavřeno a Voskovec a Werich byli nuceni uprchnout do Spojených států.

Úryvek ze hry *Rub a líc* (V + W, 1936, s. 491), který sám mluví za vše: „*Svět je naruby. Výkvět lidstva se dusí v koncentračních táborech. Válečná fronta bude bezpečnější než válečné zázemí, anarchisté bojují za legální vládu a svět vyrábí tolik zboží, že je hlad. To vše nás naučilo rozeznávat rub a líc života.*“

Po válce se Voskovec i Werich vracejí a uvádějí na scénu první americký muzikál u nás – *Divotvorný hrnec* (1948). Jejich cesty se však zanedlouho rozcházejí. Voskovec po nástupu komunistů k moci emigroval do Spojených států. Werich zůstal v Československu a spolu s Miroslavem Horníčkem vytvořil novou dvojici, která mimo jiné hrála v pražském Divadle ABC v letech 1956–1961. Jan Werich také vytvořil nezapomenutelné role v pohádkách *Císařův pekař* a *Pekařův císař* (1951) a *Byl jednou jeden král* (1954), napsal knihu pohádek *Fimfárum* (1960) a stal se také vzorem pro nastupující generaci divadelníků Jiřího Suchého a Jiřího Šlitra. V době politické nesvobody po roce 1970 byl však opomíjen.

J. Trager se v publikaci *Fialy* vyjadřuje o divadle Voskovce a Wericha následovně: „*Divadlo Voskovce a Wericha je nejdokonalejším naplněním*

poetických nálad v oblasti divadelního umění. Má v sobě nervnost dnešního člověka, křehkou krásu moderní poesie, zrychlenou pulsaci soudobého života a svobodný rozlet obraznosti. Jeho humor má dětskou bezprostřednost, svěžest postřehu, útočnost vtipu a čistotu výrazu. V českém prostředí, kde divadelní humor dosud kolísal mezi maloměšťáckou dobrodušností a periferní nehorázností, mají Voskovec a Werich průkopnický význam: jejich spirituální humor přinesl obrodu celé divadelní komice.“ (Trager, in Fiala 2008, str. 99)

Jaroslav Ježek

Podle Haškovce a Müllera (2005) byl Ježek zakladatel české taneční hudby, skladatel, dramaturg a dirigent Osvobozeného divadla, jehož jméno je spojováno především s dvojicí Voskovec a Werich, pro jejichž hry napsal řadu písniček, které se díky svojí nápadité melodii staly základem naší populární hudby a některé dokonce až téměř zlidověly. Mezi nejznámější Ježkovy patří zejména písně: *Šaty dělaj člověka*, *Babička Mary*, *Strejček Hlad*, *Život je jen náhoda* či *Klobouk ve křoví*. Studentská recese a nezávazná legrace Osvobozeného divadla se od počátku 30. let mění ve vyhrocenou satiru především proti českému pokrytectví, které se zavřenýma očima přihlíželo stále rostoucímu nebezpečí fašismu. Po uzavření Osvobozeného divadla fašisty v roce 1938 Ježek společně s Voskovcem a Werichem odjíždí do Ameriky. Odloučení od vlasti však snáší velice špatně a ztrácí chuť do života. Nakonec podlehl chronické ledvinové chorobě v roce 1942 nesmířen se smutným osudem své vlasti.

Mezi umělce, které bychom mohli nazvat „nepohodlné“ je možno zařadit i nadšeného skauta, ale především vynikajícího autora klukovských příběhů, duchovního otce *Rychlých šípů* (1938–1989) a *Hochů od bobří řeky* (1937), **Jaroslava Foglara**. Tento autor sice otevřeně nebojoval proti fašismu, ale podle Haškovce a Müllera (2005) psal v několika časopisech – *Skaut-Junák*, *Mladý hlasatel*, které byly fašisty zakázány, stejně tak, jako organizace skautingu. Po válce se stal šéfredaktorem obnoveného *Junáka*, poté časopisu *Vpřed*, který byl však roku 1948 rovněž zakázán, ovšem pro změnu komunisty. Dále se pak musel

potýkat s různými zákazy ze strany nastupujícího komunismu, tudíž byl „nepohodlným“ pro oba diktátorské režimy.

4.6 Kolaboranti? Či oběti křivých nařčení?

Politická situace v evropských zemích okupovaných nacisty za 2. světové války a s ní úzce spjatá otázka kolaborace s německým nepřítelem, zůstává dodnes jistě středem zájmu historiků, pamětníků, ale i mladších generací. Během nástupu fašismu a následné 2. světové války byla umělecká tvorba, samozřejmě i česká umělecká tvorba, značně omezena. Česká divadla byla fašisty uzavřena, umělci se často skrývali nebo opouštěli svoji rodnou zemi.

V dnešní době se setkáváme i s nesprávným hodnocením této složité kapitoly naší minulosti. Podle Krutiny (www.ceskenarodnilisty.cz) *„se často hovoří o české kolaboraci s nacistickým režimem, někdy se i příliš vyzdvihují dobové záběry davů, např. Čechů se zdviženými pravicemi, apod. Někteří historici zdůrazňují přesně to, co se málem nacistické propagandě skutečně podařilo: vyvolat dojem, že český národ skutečně kolaboruje a chápe svou budoucí roli jako věrný dělník Německé říše, která za něj a celou Evropu bojuje proti bolševismu na východě. Je však nutné si uvědomit, že to, že někdo zvedne ruku, ještě neznamená, že kolaboruje anebo schvaluje nacismus a okupaci.“* Mezi občany již bývalého Československa se našli tací, kteří snad ze strachu spolupracovali s Němci, jiní byli z kolaborace křivě obviněni. Ať už byla pravda jakákoliv, oběti nařčení se nikdy tohoto pošpinění nezbavily. Mezi nejvýznamnější osobnosti, jejichž jména jsou již navždy spojena právě s kolaborací, patří zejména Lída Baarová, Vlasta Burian, Ema Destinová, Martin Frič, Adina Mandlová a další.

Lída Baarová

Lída Baarová – vlastním jménem Ludmila Babková, významná česká herečka, vyhledávaná především pro ztvárnění představitelk mladých, sličných dívek. Jak uvádí Škvorecký, ve své filmové kariéře na domácí půdě spolupracovala například s Karlem Lamačem a Vlastou Burianem. V roce 1934 odjela s matkou kvůli roli ve filmu do Berlína, kde se setkala s Adolfem Hitlerem a později, v roce 1936, se začala stýkat s říšským ministrem propagandy Josefem

Goebbelsem. Do jejich vztahu však zasáhl samotný Hitler a nakázal Goebblesovi poměr s Baarovou ukončit. Herečka byla vypovězena z Berlína a musela se vrátit zpátky do Prahy k rodičům. V rodné zemi však dlouho nezůstala, pracovně odjela do Itálie. Po obsazení Říma fašisty se však opět vrací do Prahy. Ke konci války se Baarová obávala konečného zúčtování za svůj pobyt v Berlíně, rozhodla se tedy skrývat u svého přítele v Bavorsku. Na své cestě však byla zajata a posléze vyslýchána u soudu kvůli obvinění z kolaborace s Němci. Nakonec ji soud zprostil obžaloby.

Později, když už se hereččin život začal uklidňovat, po anonymním telefonickém varování o jejím chystaném zatčení ze strachu uprchla do zahraničí. A to nejdříve do Salcburku, později do Argentiny, ale také do Říma, kde spolupracovala například s režiséry Robertem Rosselinim a Federicem Fellinim. Nakonec se usadila v Rakousku, kde se vdala za svého bývalého ošetřujícího lékaře. Lída Baarová zemřela v roce 2000, více jak 20 let po smrti svého manžela.

Mezi nejvýznamnější české filmy, ve kterých tato herečka ztvárnila role, řadíme například: *Lelíček ve službách Sherlocka Holmese*, *Funebrák* (obojí z roku 1932), dále pak film *Madla z cihelny* a *Okénko* (obojí z roku 1933). Po vyhoštění z Německa, v roce 1940, natočila filmy jako *Maskovaná milenka*, *Život je krásný*, či proslulý film *Dívka v modrém*. Zmínku o Baarové můžeme zaznamenat také ve filmu *Hitlerovy ženy* z roku 2001.

Vlasta Burian

Jak uvádí Haškovec a Müller (2005), Burian byl král komiků, nedostižný umělec hry se slovem, imitátor, pěvec, ale také fotbalista. Jako umělec začínal ve sboru Národního divadla, později přešel do angažmá Vinohradského divadla, kabaretu Rokoko, Červená sedma. Všude diváky bavil svým neotřelým humorem. Roku 1925 si založil vlastní Divadlo Vlasty Buriana, které skončilo až zavřením divadel nacisty roku 1944. Byl úspěšný i jako filmový herec. Poprvé se na stříbrném plátně objevil ve filmu z roku 1923 *Tu ten kámen*. Jeho filmová tvorba byla bohatá – jen ve 30. letech hrál v sedmnácti filmech (např. *C. a k. polní maršálek* (1930), *On a jeho sestra* (1931) a *To neznáte Hadimršku* (1931)). Vlasta Burian spolupracoval především s režiséry Karlem Lamačem a Martinem Fričem.

Právě s nimi natočil filmy jako *Lelíček ve službách Sherlocka Holmese* (1932), *Anton Špelec, ostrostřelec* (1932), *Tři vejce do skla* (1937), *Ducháček to zařídí* (1938), *u Pokladny stál* (1939), *Katakomby* (1940), *Přednosta stanice* (1941) a další.

Po válce byl však za údajné styky s nacistickými pohlaváry Burian potrestán jako zrádce finanční pokutou a nesměl veřejně vystupovat. Zažádal o svoji rehabilitaci a zrušení zákazu umělecké činnosti už v roce 1950, ale jeho nevina byla plně prokázána až v roce 1994. Znovu mohl vystupovat od roku 1953 a do své smrti v roce 1962 stačil účinkovat ještě v šesti filmech. Např. *Byl jednou jeden král* (1954), *Císařův pekař* (1952) s Janem Werichem po boku.

Martin Frič

Podle Fialy (2008) byl Frič významný český meziválečný režisér, scénárista, jedna ze zakladatelských osobností moderního českého filmu. Během své kariéry spolupracoval s nejdůležitějšími umělci doby a v jeho filmech se objevili například: Vlasta Burian, Voskovec a Werich, s Hugo Haas, Oldřich Nový, Nataša Gollová a později po válce například i Jiří Sovák, Vlastimil Brodský nebo Jiřina Bohdalová. Frič režíroval neuvěřitelných 111 filmů, mezi nejznámější patří například: *Dobryj voják Švejk* (1926), *To neznáte Hadimršku* (1931), *Hej Rup* (1934), *Ať žije nebožtík* (1935), *Hordubalové* (1937), *Svět patří nám* (1937), *Tři vejce do skla* (1937), *Cesta do hlubin študákovy duše* (1939), *Eva tropí hlouposti* (1939), *Kristián* (1939), *Baron Prášil* (1940), *Hotel Modrá hvězda* (1941), *Pekařův císař a Císařův pekař* (1951), *Princezna se zlatou hvězdou* (1959), *Dařbuján a Pandrhola* (1959). Režie protifašistických děl Voskovce a Wericha mu samozřejmě přinesla problémy s fašistickým režimem. Během 2. světové války natočil dva německé filmy, díky nimž proti němu bylo po válce vedeno trestní řízení za spolupráci s Němci. Vstoupil do Komunistické strany a tvořil již podle představ socialismu. Naději na nové nadechnutí sliboval dvoudílný film *Císařův pekař a Pekařův císař* (1951). Došlo však k opaku a Fričovi byla zakázána tvorba na několik let. Jeho nenaplněným snem zůstalo natočit film *Lidice*, o smutném osudu této vesnice během 2. světové války.

Adina Mandlová

Významná česká herečka, která během války natočila jeden německý film, kvůli němuž byla obviněna z kolaborantských styků s německými okupanty. Následně však pro nedostatek důkazů byla propuštěna. Bohužel se tak stala jedním ze symbolů kolaborace, což ji provázelo celý život. Po válce v Československu nemohla získat filmové angažmá, a tak emigrovala do Anglie, odkud se vrátila až v roce 1968. V rodné zemi však odmítla spolupráci s komunistickým režimem, a tak se jí vstup na stříbrné plátno definitivně uzavřel. Emigrovala tedy zpět do Anglie, později na Maltu a do Kanady. Na sklonku života se rozhodla vrátit do Československa, kde roku 1991 zemřela.

Adina Mandlová ztvárnila role například v těchto známých českých filmech: *Mazlíček* a *Nezlobte dědečka*, obojí z roku 1934, dále *Děvčata, nedejte se!* (1937), *Kristián* (1939) a *Hotel Modrá hvězda* (1941). (Beneš, 1992, Matějková, 2008).

Závěr

Zpracování historického tématu se zaměřením především na politické, společenské a kulturní aspekty a změny období první Československé republiky pro mě znamenalo možnost důkladnějšího proniknutí do problematiky tehdejšího prvního samostatného státu Čechů a Slováků, který se již od svého poněkud zdlouhavého a komplikovaného vzniku potýkal s mnoha nesnázemi. I když byla tato éra založená na demokratickém základě, typické jsou pro ni především politické zvraty (bolševizace KSČ, řízená z Ruska či šíření fašismu z Německa), které ideu demokracie nabourávaly tak dlouho, až se jim podařilo ji zbořit.

I přesto, že byl první pokus o samostatný demokratický československý stát zmařen, domnívám se, že pro současnou demokratickou společnost bylo období první poloviny 20. století klíčové, neboť již tehdy, v Ústavě z roku 1920, byly položeny velmi významné základy demokratického myšlení, na které jsme mohli po roce 1989 navázat a dále je rozvinout. Můžeme s jistotou říci, že se éra první republiky stala velmi důležitou pro vývoj českého národa. Formovalo hluboké národní povědomí, identita a příslušnost k českému národu, společně se Slováky – k Československu. Demokracie však v první polovině 20. století pravděpodobně ještě nebyla připravena na to, aby mohla čelit nástrahám tehdejší společnosti. Především kvůli společenským změnám, národnostním nesouladům a také následkem velké hospodářské krize se v evropských státech prosadily výše zmíněné diktátorské režimy. Demokracie se začala hroutit, lidé přestali věřit v její hodnoty a celkově se společnost začala rozpadat mimo jiné kvůli nezaměstnanosti a následné bídě. Dalo by se však polemizovat nad otázkou, zda-li vlastně nebyla nutná a pro společnost přínosná všechna její historická období a zvraty, aby pak mohla přirozenou cestou znovu dospět k ideji demokracie. Demokracie je v současnosti nejlepší a nejuznávanější forma vládnutí. Má své nedostatky, ale jak víme, prozatím nikdo nic lepšího nevymyslel.

Práce kromě období první Československé republiky částečně zasahuje i do období 1. světové války, Protektorátu Čechy a Morava, okrajově i do období 2. světové války a blízkého období po ní. To především proto, že ohraničení let 1918–1938 nelze vytrhnout z kontextu československých, ani světových dějin. Čas plyne bez přestání, historie se neustále načítá, ale žádnou událost nemůžeme

jednoduše vyčlenit. Často tedy nelze uvést skutečnosti bez stručného úvodu do děje, popřípadě následného dokončení myšlenky.

V období první republiky můžeme zaznamenat několik neopomenutelných faktorů, které spolu úzce souvisely, ba dokonce byly provázány, a změna jednoho z nich nutně vyvolávala změnu těch ostatních. Šlo o politickou, společenskou a hospodářskou situaci, které přímo působily na obyvatelstvo ve všech směrech a ohledech. Jedním z těchto směrů byla i kultura a celkově kulturní život. Právě kultura se totiž formovala na základě těchto faktorů, a tak dokázala přímo ovlivňovat život nejenom umělců, ale veškerého obyvatelstva.

Kultura, aniž by byla něčím uchopitelným, či na první pohled viditelným, provázela lidstvo odjakživa a vždy ho provázet bude. Za tisíce let lidské existence prošla mnoha změnami a stále se rozvíjí. Kultura je nenahraditelná, nezbytná a to nejen tím, že se vyvíjí a mění spolu se společností a historickými událostmi, ale že jejím nositelem a tvůrcem je člověk sám. Díky kultuře naopak člověk poznává sám sebe, své okolí, můžeme říci, že mimo jiné díky kultuře je člověk člověkem.

Vznik i rozpad první Československé republiky se pojí s životními osudy milionů lidí. Lidí, kteří museli často pouze přihlížet a akceptovat rozhodnutí vlivných československých, ale i evropských a světových politických představitelů. Mezi miliony jmen, které postupem času upadly v zapomnění, existovala i taková, které i následným generacím všeobecně zůstaly v paměti. Jednalo se především o již zmíněné významné politické osobnosti, ale také i o řadové obyčejné občany, kteří se však od ostatních něčím lišili. Svá svědectví, své prožitky i názory totiž dokázali vyličit ve svých literárních dílech, pamětech či časopisech, nebo také vyjádřit na malířské plátno či vytesat do kamene. Právě umělecká díla nám dokážou přiblížit nejenom situaci, ale i pocity tehdejšího obyčejného člověka, kterými byli právě i osobnosti umělecké scény. Společenské změny se jich týkali stejně tak, jak dalších miliónů lidí neznámých a svoji slávu a uznání si získali často až po smrti. Někteří z nich dokázali události chytře předvídat, případně před nimi varovat, jiní se i sami alespoň částečně snažili podílet na politickém rozhodování. Nakonec, i přes veškeré snahy, však všichni museli být poslušní tomu, co přišlo zvenčí.

Vzhledem k velmi širokému rozsahu tématu nebylo možné postihnout všechny události doby, ani všechny významné nositele kultury, žijící v této době. Jsem si vědoma, že jsem do práce nezařadila veškeré umělce ovlivněné tehdejší dobou. Uvedení všech by totiž přesahovalo rámec diplomové práce. Zmíněná díla umělců v mé práci byla vybírána podle pečlivého uvážení o důležitosti. Doba, ke které se vztahuje moje diplomová práce, je natolik závažná, že by měla být vzpomínána a připomínána dalším generacím. Jsem ráda, že jsem si díky své práci toto vše mohla uvědomit.

Literatura

1. ADAMOVÁ, K., KRÍŽKOVSKÝ, L. *Základy politologie*. 2. vyd. Praha: Beck, 2000. 366 s. ISBN 80-7179-870-3.
2. ADLEROVÁ, A. *České užité umění (1918-1938)*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1983. 262 s.
3. BALAJKA, B. *Přehledné dějiny literatury 2, Dějiny české literatury od konce 19. století do r. 1945 s přehledem vývojových tendencí světové literatury*. 4. vyd. Praha: Fortuna, 2001. 198 s. ISBN 80-7168-781-2.
4. BENEŠ, S. *Být hercem*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1992, 193 s. ISBN 80-7023-118-1.
5. BARTOŠ, J., KOVÁŘOVÁ, S., TRAPL, M. *Osobnosti českých dějin*. 1. vyd. Olomouc: Alda, 1995. 432 s. ISBN 80-85600-39-0.
6. BARTOŠ, J., TRAPL, M. *Československo 1918–1938*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, 156 s. 80-244-0267-X.
7. BROŽ, J., FRÍDA, M. *Historie československého filmu v obrazech 1930–1945*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1966, 235 s.
8. CABADA, L., VODIČKA, K. *Politický systém České republiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 351 s. ISBN 80-7178-718-3.
9. ČELOVSKÝ, B. *Mnichovská dohoda 1938*, 1. vyd. Šenov u Ostravy: Tilia, 1999. 470 s. ISBN 80-86101-19-3.
10. DEJMEK, J. *Edvard Beneš, politická bibliografie českého demokrata*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. 790 s. ISBN 978-80-246-1473-1.
11. GEBHART, J., KUKLÍK, J. *Druhá republika 1938–1939*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 320 s. ISBN 80-7185-626-6.
12. GEIST, B. *Sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Victoria publishing a. s., 1992. 647 s. ISBN 80-85605-28-7.
13. FIALA, M. *Martin Frič, muž, který rozdával smích*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství BDV, s. r. o., 2008. 297 s. ISBN 978-80-87090-10-7.
14. FORST, V. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. 1. vyd. Praha: Akademia, 1993. 589 s. ISBN 80-200-0468-8.
15. FUČÍK, J. *Reportáž psaná na oprátce*. 2. vyd. Knihovna Svoboda, 1946. 122 s.

16. HALAS, F. *Klenotem erbovním*. 1. vyd. Praha: Práce, 1986. 208 s.
17. HANÁK, H. *Velká Británie, versailleský systém a Čechoslováci.*, in bez autorství, *První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk*, 1. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995. 354 s. ISBN 80901971-0-8.
18. HARNA, J. *Krize evropské demokracie a Československo*. 1. vyd. Praha: Historický ústav AV ČR, 2006. ISBN 80-7286-104-2.
19. HAVELKA, M. *Spor o smysl českých dějin.*, 1. vyd. Praha: TORST, 1995. ISBN 80-85639-41-6.
20. HOUŠKA, V. *Karel Čapek a T. G. Masaryk*. 1. vyd. Karviná: Paris, 2011. 229 s. ISBN 978-80-87173-18-3.
21. JANÁK, J. *Dějiny správy v českých zemích v letech 1848–1918*, 1. vyd. Praha, 1989. 334 s.
22. JISKROVÁ, J., GROMAN, M., LOUŽIL, J. *Ferdinand Peroutka, Johannes Urzidil, O české a německé kultuře*. 1. vyd. Praha: Máj, 2008, 143 s. ISBN 978-80-86643-24-3.
23. KÁRNÍK, Z. *Malé dějiny Československé (1867–1939)*. 1. vyd. Praha: Dokořán, 2008. 502 s. ISBN 978-80-7363-146-8.
24. KOSATÍK, P. *Čeští demokraté: 50 nejvýznamnějších osobností veřejného života*. Praha: Mladá fronta, 2010. 280 s. ISBN 978-80-204-2307-8.
25. KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. 3. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 791 s.
26. KRUTINA, J. *Propaganda a kolaborace*. [online]. [cit. 2012-02-29] Dostupné z: <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/propaganda-a-kolaborace.html>.
27. KUBŮ, E., PÁTEK, J. a kol. *Mýtus a realita o hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-7184-716-X.
28. LACAZE, Y. *K cestě prezidenta Masaryka do Paříže v říjnu 1923: vznik smlouvy o spojenectví a přátelství mezi Francií a Československem v roce 1924.*, in bez autorství, *První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk*. 1. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995. 354 s. ISBN 80901971-0-8.

29. LEHÁR, J. a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidových novin, 2008. 1082 s. ISBN 978-80-7106-963-8.
30. MASARYK, T. G. *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*. 1. vyd. Praha, 1928.
31. MATĚJKOVÁ, J. *Hugo Haas – Život je pes*. 3. vyd. Praha: Nakladatelství XYZ, 2010. 297 s. ISBN 978-80-87285-03-9.
32. MED, J. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia, 2010. 340 s. ISBN 978-80-200-1823-6.
33. NECHVÁTAL, M. *15. 5. 1921 založení KSČ: ve službách Kominterny*. Praha: Havran, 2002. 125 s. ISBN 80-86515-13-3.
34. OLIVOVÁ, V. *Dějiny první republiky*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2000. 355 s. ISBN 80-7184-791-7.
35. ONDRA, J. *Ivan Olbracht – průřez životem a dílem*. 1. vyd. Bruntál: okresní knihovna v Bruntále, 1982. 8 s.
36. OPELÍK, J. a kol. *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia, 2000. 728 s. ISBN 80-200-0708-3.
37. PEROUTKA, F. *Budování státu I-II (1918-1919)*. 4. vyd. Praha: Akademia, 1991. 867 s. ISBN 80-200-1095-5.
38. PEROUTKA, F. Úvod in *Přítomnost*. Praha: Nakladatelství v Praze, 1936. 832 s.
39. PITHART, P. *Devětaosmdesátý: vzpomínky a přemýšlení: krédo*. Praha: Academia, 2009. 284 s. ISBN 978-80-200-1817-5.
40. PROKŠ, P. a kol. *České země a moderní dějiny Evropy. Studie k dějinám 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Historický ústav, 2010. 360 s. ISBN 978-80-7286-165-1.
41. RUPNIK, J. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002. 284 s. ISBN 80-200-0957-4.
42. RYCHLÍK, J. *Individuální a kolektivní práva menšin a tzv. právo národů na sebeurčení včetně odtržení in bez autorství, První světová válka, moderní demokracie a T. G. Masaryk*, 1. vyd. Praha: Ústav T. G. Masaryka, 1995. 354 s. ISBN 80901971-0-8.

43. SCHELLE, K. *Praktikum z dějin organizace veřejné správy 1918-1938*. 1. vyd. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, 109 s. ISBN 978-80-87071-42-7.
44. SEKANINA, M. *Kdy nám bylo nejhůře?* 1. vyd. Praha: Libri, 2004. 143 s. ISBN 8-7277-213-9.
45. SVITÁKOVÁ, J. *Osudové roky české státnosti*. 1. vyd. Praha: Asociace nositelů legionářských tradic, 2010. ISBN 978-80-254-6635-3.
46. ŠKVORECKÝ, J. *Útěky/ Lída Baarová*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel. 2000. 294 s. ISBN 978-80-87391-21-1.
47. TRAGER, J. *Dvojí svět komický* in FIALA, M. *Martin Frič, muž, který rozdával smích*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství BDV, s. r. o., 2008. 297 s. ISBN 978-80-87090-10-7.
48. TUNYS, L. *Oldřich Nový*. 1. vyd. Praha: XYZ, 2011. 284 s. ISBN 978-80-7388-472-7.
49. URBAN, O. *Česká společnost 1848 – 1918*, 1. vyd. Praha, 1982.
50. VÁCLAVÍK, K. *Praktický slovník cizích slov*. 1. vyd. Praha: NAKLADATELSTVÍ XYZ, s. r. o., 2011, 461 s. ISBN 978-80-7388-543-4.
51. VOLHEJNOVÁ, V. *Čeští spisovatelé*. 3. vyd. Praha: Fragment, 2011. 64 s. ISBN 978-80-253-1273-5.
52. VONDRA, R. *Osobnosti české historie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Aleš skřivan ml., 2009. 757 s. ISBN 978-80-86493-24-4.
53. *Československá republika [kartografický dokument]: soubor map k 90. Výročí vzniku Vojenského zeměpisného ústavu v Praze a konání mírové konference v Paříži v roce 1919*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany, 2009.
54. *Komunistická strana Československa (KSČ) stranické orgány – sjezd KSČ* [online], [cit. 2012-02-21]. Dostupné z: www.totalita.cz
55. *Ottův slovník naučný*, heslo: Umění. sv. 26.
56. *Večerní české slovo*, Moravská Ostrava: Melantrich, 1938.
57. *Velký sociologický slovník*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 747 s. ISBN 80-7184-311-3.

Prameny

1. Zákon č. 1/1918 Sb. z. a n. Národního výboru československého ze dne 28. října 1918, o zřízení samostatného státu československého. In SCHELLE, K. *Praktikum z dějin organizace veřejné správy 1918–1938*. 1. vyd. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, s. 5. ISBN 978-80-87071-42-7.
2. Zákon č. 2/1918 Sb. z. a n. ze dne 2. listopadu 1918, jímž se zřizují nejvyšší Správní úřady ve státě československém ve znění zákonů. In SCHELLE, K. *Praktikum z dějin organizace veřejné správy 1918–1938*. 1. vyd. Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, s. 6. ISBN 978-80-87071-42-7.
3. Zákon č. 3/1918 Sb. z. a n. ze dne 2. listopadu 1918, o nejvyšším správním soudě a o řešení kompetenčních konfliktů. In SCHELLE, K. *Praktikum z dějin organizace veřejné správy 1918–1938*. 1. vyd. Ostrava: KEY Publishing s. r. o., 2007, s. 6–7. ISBN 978-80-87071-42-7.
4. Zákon č. 64/1918 Sb. z. a n. ze dne 10. prosince 1918, o mimořádných přechodních ustanoveních na Slovensku ve znění zákonů č. 130/1927 Sb. z. a n. a č. 96/1929 Sb. z. a n. In SCHELLE, K. *Praktikum z dějin organizace veřejné správy 1918–1938*. 1. vyd. Ostrava: KEY Publishing s. r. o., 2007, s. 8–9. ISBN978-80-87071-42-7.

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Plné znění Mnichovské dohody, titulní strana *Večerního českého slova* z roku 1938

Příloha č. 2 – mapy a symboly první Československé republiky

- Obrázek č. 1 – mapa první Československé republiky
- Obrázek č. 2 – národnostní mapa první Československé republiky
- Obrázek č. 3 – mapa Česko-slovenské republiky
- Obrázek č. 4 – malý státní znak
- Obrázek č. 5 – střední státní znak
- Obrázek č. 6 – velký státní znak
- Obrázek č. 7 – bankovka v hodnotě 1000 Kčs

Příloha č. 3 – vybraní významní českoslovenští politici

- Obrázek č. 8 – Tomáš Garrigue Masaryk
- Obrázek č. 9 – Edvard Beneš
- Obrázek č. 10 – Milan Rastislav Štefánik
- Obrázek č. 11 – Karel Kramář

Příloha č. 4 – vybraní významní umělci první Československé republiky

- Obrázek č. 12 – Vlasta Burian
- Obrázek č. 13 – Hugo Haas
- Obrázek č. 14 – Karel Čapek
- Obrázek č. 15 – Jan Werich
- Obrázek č. 16 – Lída Baarová
- Obrázek č. 17 – Adina Mandlová

Příloha č. 5 - Obálky vybraných časopisů

- Obrázek č. 18 – *Rudé právo*
- Obrázek č. 19 – *ReD*
- Obrázek č. 20 – *Mladý hlasatel*
- Obrázek č. 21 – *Devětsil*

Příloha č. 6 – Obrázky vybraných uměleckých děl

- Obrázek č. 22 – Emil Filla – *Boje a zápasy (Kůň drásaný lvem)*, 1938
- Obrázek č. 23 – Jan Štursa – socha *Raněný*, 1921
- Obrázek č. 24 – Josef Gočár – *Banka Československých legií*, 1919
- Obrázek č. 25 – Otto Gutfreund – *Babička s dětmi*, 1922

Příloha č. 1 – plné znění Mnichovské dohody

„Německo, Spojené království, Francie a Itálie se shodly se zřetelem k dohodě, již bylo v podstatě dosaženo

o odstoupení sudetoněmeckého území,

na těchto podmínkách a způsobech tohoto odstoupení a na opatřeních, jež třeba proto učinit, a prohlašují, že podle této dohody je každý jednotlivě odpověden za kroky, které je třeba učinit, aby bylo zajištěno její provedení.

§ 1

Vyklizování započne 1. října.

§ 2

Spojené království, Francie a Itálie se shodují v tom, že vyklizení bude provedeno do 10. října, a to bez ničení jakýchkoli existujících zařízení, a že československá vláda je odpovědna za to, že vyklizení bude provedeno bez poškození uvedených zařízení.

§ 3

Podmínky vyklizení podrobně určí mezinárodní výbor, složený ze zástupců Německa, Spojeného království, France, Itálie a Československa.

§ 4

Postupné obsazování převážně německých území německými oddíly započne 1. října. Čtyři územní úseky, označené na přiložené mapě, obsadí německé oddíly v tomto pořadí:

úsek označený I. - 1. a 2. října,

úsek označený II. - 2. a 3. října,

úsek označený III. - 3., 4. a 5. října,

úsek označený IV. - 6. a 7. října.

Výše uvedený mezinárodní výbor bez odkladu vymezí zbývající území převážně německého charakteru a německé oddíly je obsadí do 10. října.

§ 5

Mezinárodní výbor uvedený v § 3 určí území, v nichž se má provést lidové hlasování. Tato území budou až do skončení lidového hlasování obsazena mezinárodními jednotkami. Týmž výbor určí způsob, jakým se má lidové hlasování

provést, přičemž bude vycházet ze způsobu hlasování v Sársku. Výbor stanovení rovněž den, kdy se lidové hlasování bude konat; tento den nesmí být pozdější než konec listopadu.

§ 6

Konečné vymezení hranic provede mezinárodní výbor. Tento výbor je oprávněn doporučit čtyřem mocnostem - Německu, Spojenému království, Francii a Itálii - v určitých výjimečných případech menší odchylky od přísně etnografického stanovení pásem, jež mají být převedena bez lidového hlasování.

§ 7

Zavede se opční právo pro přesídlení do odstoupených území a pro vystěhování z nich. Opce musí být provedena během šesti měsíců ode dne uzavření této dohody. Německo-československý výbor určí podrobnosti opce, uváží způsob, jak usnadnit výměnu obyvatelstva, a vyjasní základní otázky, které z této výměny vzniknou.

§ 8

Československá vláda propustí ve lhůtě čtyř týdnů ode dne uzavření této dohody sudetské Němce, kteří si toto propuštění přejí, ze svých vojenských a policejních jednotek. V téže lhůtě propustí československá vláda sudetoněmecké vězně, kteří si odpykávají tresty odnětí svobody za politické trestné činy.

Mnichov 29. září 1939

podepsáni

Adolf. Hitler

Edward Daladier

Benito Mussolini

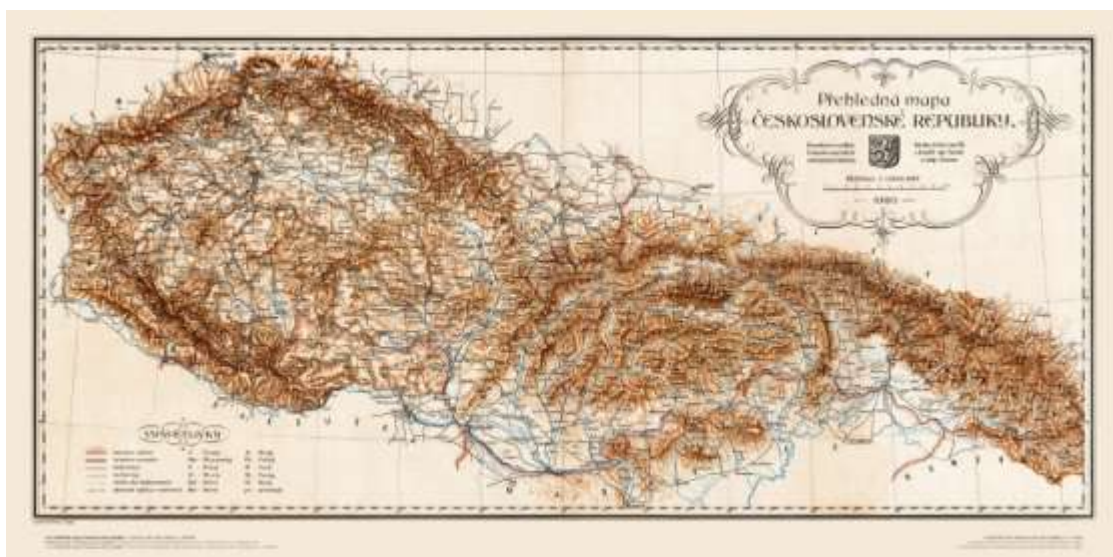
Neville Chamberlain“

(zdroj: Mnichovská dohoda 1938, s. 387–388)

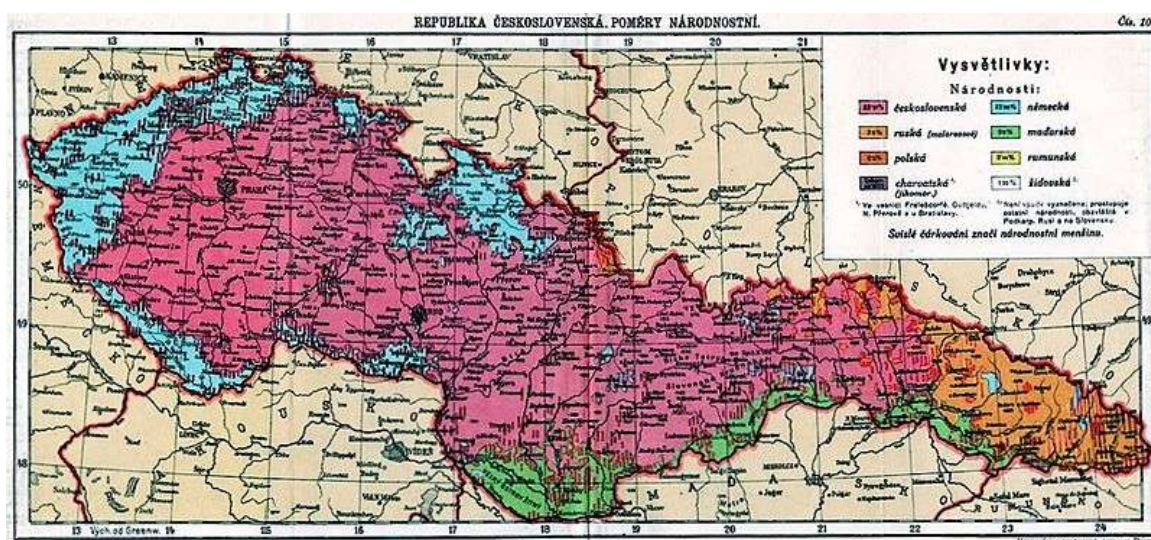
Titulní stránka Večerního českého slova z roku 1938 reaguje na zradu Spojenců.

Příloha č. 2 - mapy a symboly první Československé republiky, druhá republika

Obrázek č. 1 – mapa první Československé republiky

(zdroj: *Československá republika [kartografický dokument]: soubor map k 90. Výročí vzniku Vojenského zeměpisného ústavu v Praze a konání mírové konference v Paříži v roce 1919., příloha II., 2009*)

Obrázek č. 2 - národnostní mapa první Československé republiky

(zdroj: *Malé dějiny Československé (1867–1939), příloha III., 2008*)

Obrázek č. 3 – mapa druhé Česko-slovenské republiky
(zdroj: <<http://www.narmyslenka.cz>>)

Obrázek č. 4 – malý státní znak

Obrázek č. 5 – střední státní znak

(zdroj: *Malé dějiny Československé (1867–1939)*, příloha III, 2008)

Obrázek č. 6 – velký státní znak

(zdroj: *Malé dějiny Československé (1867–1939)*, příloha III, 2008)

Obrázek č. 7 – bankovka v hodnotě 1000 Kčs

(zdroj:

<<http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/svého/fotogalerie/2009/04/08/ceskoslovenska-koruna-slavi-90-let-od-svého-vzniku/foto/244660/>>)

Příloha č. 3 – vybraní významní českoslovenští politici

Obrázek č. 8 – T. G. Masaryk
(zdroj:<http://www.panovnici.cz/tomas-garrigue-masaryk>)

Obrázek č. 9 – Edvard Beneš
(zdroj:<http://www.panovnici.cz/edvard-benes>)

Obrázek č. 10 – Milan Rastislav Štefánik
(zdroj: <http://www.osobnosti.cz/milan-rastislav-stefanik.php>)

Obrázek č. 11 – Karel Kramář
(zdroj:<http://www.osobnosti.cz/karel-kramar.php>)

Příloha č. 4 – vybraní umělci první Československé republiky

Obrázek č. 12 – Vlasta Burian
(zdroj:<<http://foto.osobnosti.cz/vlasta-burian-536224>>)

Obrázek č. 13 – Hugo Haas
(zdroj:<<http://fotogalerie.osobnosti.cz/hugo-haas.php>>)

Obrázek č. 14 – Karel Čapek
(zdroj:<<http://www.spisovatele.cz/karel-capek>>)

Obrázek č. 15 – Jan Werich
(zdroj:<<http://www.spisovatele.cz/jan-werich>>)

Obrázek č. 16 – Lída Baarová
(zdroj:<<http://www.csfid.cz/tvurce/1087-lida-baarova/>>)

Obrázek č. 17 – Adina Mandlová
(zdroj:<<http://www.volny.cz/czfilm/Osobnosti/Mandlova.htm>>)

Příloha č. 5 – Obálky vybraných časopisů

Obrázek č. 18 – Rudé právo

(zdroj: <<http://www.moderni-dejiny.cz/ksc-v-letech-1921-1938-711/rude-pravo/>>)

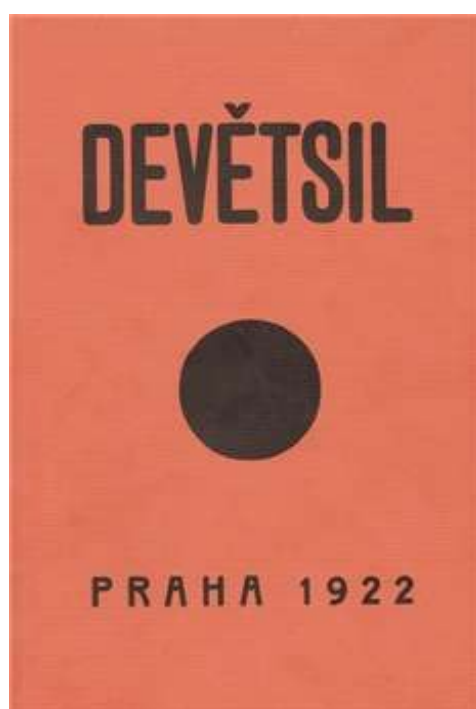
Obrázek č. 19 – ReD

(zdroj: <<http://www.artbook.cz/detail.asp?ID=1825>>)

Obrázek č. 20 – Mladý hlasatel

(zdroj: <<http://www.antikvariatabenes.cz/foto/>>)

Obrázek č. 21 – Devětsil

(zdroj: *České užité umění 1918–1938*, 1983, s. 104)

Příloha č. 6 – obrázky vybraných uměleckých děl

Obrázek č. 22 – *Kůň drásaný lvem*, 1938
(zdroj: <http://sbirky.cmvu.cz/index.php?request=show_art_ext&param=O_815&lang=cz>)

Obrázek č. 23 – *Raněný*, 1921
(zdroj: <<http://sypka.cz/raneny/a13/d7208/>>)

Obrázek č. 24 – *Banka Československých legií*, 1919
(zdroj: <http://ces.mkcr.cz/en/img.php?imgid=93>)

Obrázek č. 25 – *Babička s dětmi*, 1922
(zdroj: <<http://www.profimedia.cz/fotografie/socha-babicka-s-detmi-1922-otto-gutfreund/0006110059/>>)

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Andrea Pučálková
Katedra:	Katedra společenských věd
Vedoucí práce:	Mgr. Gabriela Medved'ová
Rok obhajoby:	2012

Název práce:	Vzestup a pád první Československé republiky, dopad společensko-politických změn na životní osudy významných československých představitelů umělecké scény.
Název v angličtině:	The rise and the fall of the first Czechoslovak republic, the impact of socio-political changes on the life stories of prominent representatives of the Czechoslovak art scene.
Anotace práce:	Diplomová práce „Vzestup a pád první Československé republiky, dopad společensko-politických změn na životní osudy významných československých představitelů umělecké scény“, prohlubuje fakta nastíněná v mé bakalářské práci z roku 2010. Zabývá se tedy historickými fakty první Československé republiky, zmiňuje klíčové události doby (vznik Československého státu, velkou hospodářskou krizi, nástup fašismu, atd.), nastiňuje tehdejší celkovou atmosféru, hovoří o významných uměleckých proudech doby. Hlavním tématem práce je však společensko-politická situace Československa v letech 1918–1938 a to, jak svými nečekanými zvraty ovlivnila životní osudy významných kulturních osobností doby.

Klíčová slova:	demokracie, komunismus, kultura, politický systém, politika, umění
Anotace v angličtině:	The thesis "The rise and the fall of the first Czechoslovak republic, the impact of socio-political changes on the life stories of prominent representatives of the Czechoslovak art scene," deepens the facts outlined in my thesis from 2010. Therefore it deals with the historical facts of the first Czechoslovak republic, mentions the key events of the time (formation of the Czechoslovak state, the Great Depression, fascism, etc.), then it outlines the overall atmosphere, discusses the major artistic currents of the time. The main topic of this thesis is the socio-political situation in Czechoslovakia in 1918-1938 and how it affected the life stories of prominent cultural figures of that time society by its unexpected turns.
Klíčová slova v angličtině:	art, democracy, communism, culture, political system, politics
Přílohy vázané v práci:	Příloha č. 1 – plné znění Mnichovské dohody Příloha č. 2 – mapy a symboly první Československé republiky, druhá republika Příloha č. 3 – vybraní významní českoslovenští politici Příloha č. 4 – vybraní významní umělci první Československé republiky Příloha č. 5 – obálky vybraných časopisů Příloha č. 6 – obrázky vybraných uměleckých děl
Rozsah práce:	68 stran
Jazyk práce:	Český